

TRANSI TIONAL JUSTICE

NEBOJŠA MILIKIĆ DUŠAN GRUJA BOBAN STOJANOVIĆ
DMITRY VILENSKY VLADAN JERENIĆ RENA RÄDLE
OLGA EGOROVA TSAPLYA BILJANA STANKOVIĆ LORI
ZAMPA DI LEONE NATALIA PERSHINA GLUKLYA

Dušan Grlja [Prelom kolektiv]

Zašto su partizani još uvek politički relevantni?

U čemu se sastoji smisao referiranja na jugoslovenske partizane danas? Jedan jednostavan odgovor se može naći u ocrtavanju savremene postjugoslovenske političke konfiguracije. Iz perspektive perifernog neoliberalizma, nastupanje kapitalizma u bivšoj Jugoslaviji (kroz uništenje socijalističke federativne države i kroz kako građanske tako i „humanitarne“ ratove), izgleda isto kao prelazak iz heteronomije nametnute socijalističkim sistemom – što znači potpuno zavisiti od odluka i kaprica države i partije – u autonomiju zasluženu „konačnim“ pristupanjem „slobodnom svetu“. Ova vrsta autonomije se u ovom regionu shvata kao konačno ostvarenje „hiljadugodišnjih snova“ o nacionalnom – u stvari, etno-nacionalističkom – samoopredeljenju novonastalih država, čineći tako retroaktivno bivšu zajedničku državu „tamnicom nacija“. Stoga ona služi stvaranju slike socijalističke Jugoslavije, komunističkog pokreta i marksizma kao nečega što je odavno prevaziđeno i što pripada davno prošlim vremenima represije, na taj način učvršćujući vladajući antikomunistički „konsenzus“ kao glavnu ideološku potporu savremenog neoliberalizma. A upravo je ovaj fanatični antikomunizam ono što ujedinjuje naizgled tako suprotstavljene političke opcije kao što su „demokratski“ proevropeizam i „patriotski“ nacionalizam, religijski šovinizam i borba za ljudska prava, retradicionlizovana kultura „naših predaka“ i demokratska kultura građanskog društva, identitarnu politiku izgradnje nacionalne države i multi- ili inter-kulturalizam. Figura partizana, tako, predstavlja poziciju koja razotkriva i radikalno negira ovaj antikomunistički konsenzus.

Drugi, značajniji, odgovor je to da referiranje na jugoslovenske partizane, Tita i Narodnooslobodilačku borbu – istovremeno sa društvenom revolucijom – u političkom i teorijskom smislu pruža uporišnu tačku koja može obezbediti jedan artikulisan protivstav konkretnoj situaciji etno-nacionalističkih ratova i posledičnom (ponovnom) uvođenju perifernog kapitalizma. U političkom smislu, ova situacija nosi značajne sličnosti sa periodom Drugog svetskog rata – strani „protektorati“, isprepleteni suvereniteti, marionetski režimi, divljanje lokalnih nacionalnih i etničkih „specifičnosti“, itd. Ukratko, ovo predstavlja – koristeći se dobro poznatim terminom klasične političke teorije koji je Marija Todorova ponovo konceptualizovala u okvirima postkolonijalne teorije – *balkanizaciju*. Ovo je bilo praćeno porastom sloja tajkuna, koji su profitirali od rata, potpomognutih šovinističkim političkim elitama i njihovim paravojnim poslušnicima, kao i rapidnom i haotičnom privatizacijom koja je prethodno zvanu društvenu svojinu ostavila na milost i nemilost tim istim novim bogatašima. Stoga referiranje na jugoslovenske partizane, kao i na originalnost

njihovih rešenja, predstavlja jednu „nepostojeću nemogućnost“ (1) koja može da pruži jednu radikalnu alternativu onome što se dešavalo i što se još uvek događa u regionu koji današnja dominantna geopolitička agenda naziva zapadnim Balkanom.

Upravo nam ova referenca, koja se pojavljuje unutar dominantne postsocijalističke racionalnosti kao jedna nepostojeća nemogućnost, omogućava da raskinemo sa postojećim nametnutim ograničenjima mišljenja i delovanja pomoću (ponovnog) uzimanja u obzir revolucionarnog gesta jugoslovenskog partizanskog pokreta. (2) Konstrukcija „naroda“ kroz borbu protiv kako strane okupacije, tako i domaćeg kolaboracionističkog i represivnog monarhijskog sistema omogućila je artikulisanje revolucionarnog zahteva za radiklanom promenom spram postojećeg stanja stvari, tj. imperijalističke faze kapitalističkog razvoja. Upravo je samo kroz inventivne, praktične organizacione oblike borbe za oslobođenje – oblike direktne demokratije kao što su to bili radnički saveti Pariske komune ili sovjeti Oktobarske revolucije – iskovan jedinstvo jugoslovenskih naroda. To znači da je ovo stvaranje „naroda“ bilo potpuno različito od faundejšnalističkih i esencijalističkih projekata izgradnje nacionalnih država u XIX veku. Ono je proizašlo ni iz čega drugog osim iz političke veze koja je stvorena u borbi i kroz nju, a u kojoj nacionalnost, etnička pripadnost ili „kulturni identitet“, kao i pol, nije bila potisnuta i nasilno objedinjena unutar nekakvog jedinstvenog „jugoslovenstva“, već očuvana i, u nekim slučajevima, konačno priznata, tako sačinjavajući integralni deo kolektivnog političkog subjekta. Ovaj istorijski primer nosi sa sobom važne posledice za današnju konstelaciju i za političku sudbinu onoga što savremena radikalna politička teorija naziva „multitudama“. On pokazuje da politika, a naročito ona transformacijska i emancipatorska, mora biti invencija, jedna misao-u-delanju te „nepostojeće nemogućnosti“, jedan konkretan eksperiment koji mora težiti jednoj kolektivnoj materijalnoj praksi revolucionarne promene.

Dušan Grlja urednik časopisa za sliku i politiku Prelom, glavni interesi: levičarske teorije politike i kulture.

1. Uporedi: Louis Althusser, “Is It Simple to be a Marxist in Philosophy?” u *Essays in Self-Criticism*, NLB, 1976, kao i *Machiavelli and Us*, Verso, London and New York, 1999.
2. Za elaborarniju argumentaciju sledećih stavova, uporedi: Ozren Pupovac, “Project Yugoslavia: The Dialectics of the Revolution”, *Prelom* 8, 2006

Dušan Grlja [Prelom kolektiv]

Why Do Partisans Still Matter to Politics?

What could be the political sense of referencing to Yugoslav partisans today? The outlines of contemporary post-Yugoslav political configuration can provide one simple answer. From the perspective of peripheral neo-liberalism, the advent of capitalism in former Yugoslavia (through the destruction of the socialist federal state and through both civil and “humanitarian” wars), seems precisely like the transition from the heteronomy imposed by the socialist system – being completely dependent on the decisions and whims of State and Party – to the autonomy enjoyed by “finally” aligning to the “free world”. This kind of autonomy is perceived in this region as the final achievement of a “thousand year dream” of national – in fact, ethno-nationalist – self-determination of the newly-formed states, thus retroactively making former common state a “prison-house of nations”. Therefore, it serves the purpose of rendering socialist Yugoslavia, the communist movement and Marxism into something that has been definitively surpassed, belonging to the past’s long gone times of repression, reaffirming thus the dominant anti-communist “consensus” as the main ideological support of contemporary neo-liberalism. It is precisely this zealous anti-communism that unifies the apparently opposed political options of “democratic” pro-Europeanism and “patriotic” nationalism, religious chauvinism and the struggle for human rights, a re-traditionalized culture of “our fore-fathers” and a democratic culture of civil society, the identity politics of nation-state building and multi- or inter-culturalism. The figure of partisans, then, represents the stand that discloses and radically opposes this anti-communist consensus.

The other, more significant, answer is that the reference to Yugoslav partisans, to Tito and People’s Liberation Struggle – simultaneous with socialist revolution – in political and theoretical sense gives an anchoring point that can provide an articulated counter-position towards the concrete situation of ethno-nationalist wars and the subsequent (re)introduction of peripheral capitalism. In political terms, this situation bore significant similarities with the WW2 period – foreign “protectorates”, puppet regimes, crisscrossed sovereignties, disintegrated political space, ravages of the local national and ethnic “specificities”, etc. In short, it was – to use a well-known term from classical political theory which has been re-elaborated in the sense of post-colonial theory by Maria Todorova – *balkanization*. This was followed by the growth of the tycoon strata of war profiteers backed up by chauvinist political elites and their paramilitary henchmen, and a rapid and chaotic privatization that left the previously called social property at the mercy of the same *nouveaux riche*. Therefore, the reference to partisans, Communism and socialist Yugoslavia, as well as the originality

of their solutions, represents a “non-existing impossibility” [1] that can provide a radical alternative to what was and still is happening in the region now termed in the dominant geopolitical agenda as the Western Balkans.

It is precisely this reference that appears within the dominant post-socialist rationality as a non-existing impossibility that allows us to break the existing imposed constraints on thought and action by (re)considering the revolutionary gesture of the Yugoslav partisan movement. [2] The construction of the “people” through the struggle against both foreign occupation and the domestic collaborationist and repressive monarchical system enabled the articulation of the revolutionary demand for a radical change *vis-à-vis* the existing state of affairs, i.e. the imperialist phase of capitalist development. It is only through the inventive practical organizational forms of the struggle for liberation – forms of a direct democracy like the worker’s councils of the Paris Commune or soviets of the October revolution – that the unity of Yugoslav peoples was forged. This means that this construction of “people” was totally different from foundationalist and essentialist 19th Century nation-state building projects. It stemmed from nothing but a political bond created in and through the struggle, in which the nationality, ethnicity or “cultural identity”, as well as gender, was not suppressed and forcefully unified in some indistinct “Yugoslavness”, but preserved and, in some cases, finally acknowledged, constituting thus an integral part of collective political subject. Now, this historical example bears important ramifications for the present-day constellation and for the political destiny of what contemporary radical political theory terms as “multitudes”. It shows that politics, especially transformative and emancipatory one, must be an invention, a thought-in-action of that “non-existing impossibility”, a concrete experimentation that must strive for a collective material practice of revolutionary change.

Dušan Grlja editor of *Prelom*, journal for images and politics.

Main interests: leftist political and cultural theory.

Footnotes:

1. Louis Althusser, “Is It Simple to be a Marxist in Philosophy?” in *Essays in Self-Criticism*, NLB, 1976, and Machiavelli and Us, Verso: London and New York, 1999, especially on the theoretical dispositive, etc.
2. For a more elaborated account of the following line of argument, see: Ozren Pupovac, “Project Yugoslavia: The Dialectics of the Revolution”, *Prelom* 8, 2006

Nebojša Milikić

(tekst je inicijalno napisan za moj blog na www.b92.net)

U svom tekstu *Srbija protiv Srbije*, sarajevski teoretičar Nebojša Jovanović iznosi tezu da je - slično konstelaciji u filmu Davitelj protiv davitelja (gde iza davitelja-monstruma, asocijalnog i retardiranog autsajdera koji ubija iz nesposobnosti da shvati društvene odnose ili prihvati principe razmene koji konstituišu zajednicu i pojedinca u njoj, postoji i ubica “insajder”, osoba koja “van svake sumnje” shvata takve odnose i principe pa suvereno i sa neupitnim ugledom učestvuje u društvenom i ekonomskom životu) - dakle, da je politika tzv. Druge Srbije bila podjednako produktivna u pogledu unutrašnje logike i ekonomije ratovanja – sve držeći se pritom “sigurnog posla” – upiranja prstom u njegovu gnusnu pojavnost i posledice. Bez intencije da dalje razvijamo ovu tezu (svako je može pročitati u tekstu koji je izašao u Prelomu br. 2/3), i sa poštovanjem za nemala dostignuća ovdašnjeg antiratnog pokreta, koji se razvijao i vodio skoro isključivo sa pozicija Druge Srbije, ne možemo unedogled skrivati činejnicu da su tadašnji zakleti neprijatelji, dakle i “upropašćivači” i “izdajnici” srpske stvari, imali i jednu zajedničku, ali i zajednički potisnutu stratešku odrednicu: protiv društvene svojine i samoupravljanja a za kapitalizam i privatizaciju.

Bez analize uzroka i posledica ove latentne ideološke sličnosti, ne mogu se analizirati i shvatiti ovdašnji uzroci i posledice tragedije koja se odigrala na jugoslovenskim prostorima a koja kao da je svoj mizerni vrhunac dostigla u Srebrenici.

U pripovetci Davida Albaharija *“Zašto”* (Drugi pored mene, Samizdat B92, Belgrade 2007), čitaocu jakog stomaka daje se uvid u moguće psihološke karakteristike ratnih zločina i zločinaca. Osoba čije misli pratimo kao čitaoci, koja kao da, iako odrasla, još “opipava” stvarnost, ne prepoznavajući banalne egzistencijalne i komunikacijske kodove, postaje, u sticaju ratnih okolnosti, kućni silovatelj i bizarni kasapin. I pored neumesnog fokusa na detalje ponižavanja i stradanja nemoćne žrtve, Albahari ipak daje kakav takav društveno-ekonomski pejzaž u kom je takav masakr (kako se npr. danas u Srbiji zvanično zove i masovni zločin u Srebrenici) bio moguć bilo kao nuspojava ili kao centralno sredstvo jednog šireg zločinačkog poduhvata. Okruženje koje propušta asocijalnog i retardiranog autsajdera do žrtve i mesta zločina naznačuje svet malih privrednika, službenika a budućih preduzetnika, klerika i lumpen proletera, stasalih na društvenoj i ekonomskoj sceni pogotovo u poslednjim, tzv. reformskim godinama osamdesetih.

U knjizi Kristofera Brauninga *“Obični ljudi, 101. rezervni policijski bataljon i konačno rešenje u Poljskoj”*, navodi se da su dakle neki obični ljudi, mirni mesari, poštari, činovnici, mobilisani u rezervni policijski bataljon iz Hamburga, nakon dnevne rutine (da ne kažemo “porcije”) ubijanja Jevreja u Poljskoj (zbog štednje municije - jednim metkom u vrat, dok su ovi vezanih ruku ležali na zemlji. Tu metodiku su – samo radeći svoj posao - izmislili lekari Rajha kao najsigurniji i najjeftiniji način obavljanja datog posla), ravnodušno komentarisali učinjeno zlodelo: “Evo, i danas smo zaradili za doručak”. U knjizi slovenačkog filozofa Mladena Dolara *“O Škrtosti”* (*O skoposti*) možemo pročitati da su još u prošlim vekovima, u progonima Jevreja kao izdajnika Spasitelja najažurniji bili oni koji su im dugovali novac. A u studiji ovdašnjeg sociologa Todora Kuljića *“Fašizam”*, ističe se da su SS kadrovi direktno profitirali od uklanjanja Jevreja sa pozicija u finansijskom, trgovačkom ili drugim profitabilnim sektorima – jednostavno zauzimajući upražnjena mesta i funkcije onih koji su odatle izrabljivali “nemački narod”.

Da li je toliko teško progovoriti o ekonomskoj računici iza monstroznosti zločina i razmišljati o monstroznosti samog sistema koji ljude suprotstavlja, eksploatiše, ponižava, podbadajući u njima želju za otimanjem, gomilanjem svojine, malograđanskim prestižom, poslušnošću i snobovštinom? Rasizam je prema jednoj zanimljivoj definiciji “snobizam siromašnih”. Dok se kapitalistička elita u Nemačkoj nije ozbiljnije zanosila rasističkim idejama, apetit joj je rastao u odnosu na pogodnosti koje je Hitler obećao: smanjenje nadnica, ukidanje socijalnih prava, kolonijalna ekspanzija. Malograđanima i službenicima koji samo rade svoj posao, ostavljena je obaveza da se sa gnušanjem distanciraju od “pripadnika niže rase” ali da se ipak ne gade da im mrtvima, iz neposredne blizine, vade zlatne zube ili od kose prave razne potrepštine. Zašto bi tako nešto uopšte bilo toliko gadno u ekonomskom sistemu koji zaradu i dobit smatra vrlinom nad vrlinama to jest najvišim stupnjem ljudske misije na zemlji? Sve ispod toga – već po prirodi stvari spada – pod zemlju.

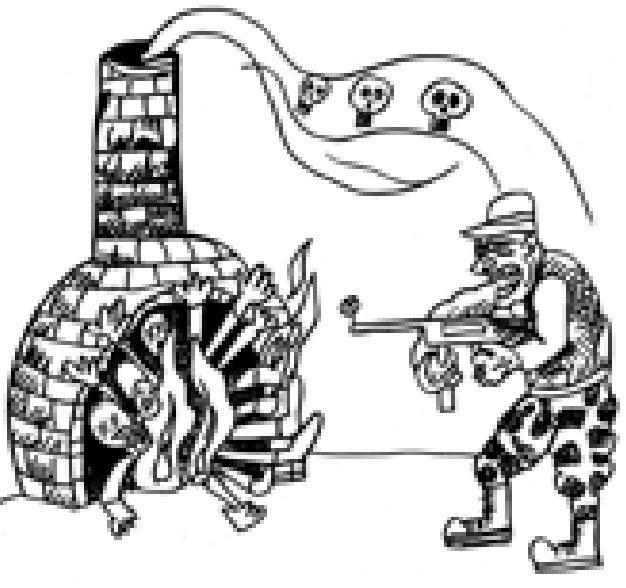
Na nedavnom razgovoru sa Branislavom Dimitrijevićem (tada još zamenikom ministra kulture) u Rex-u, o novoj postavci u Memorijalnom muzeju u Jasenovcu, nakon početne teške rasprave u kojoj su razmenjene standardne opservacije i optužbe, jedan istoričar i specijalista iz Muzeja genocida u Beogradu je izneo podatke i o onim ubistvima Srba koja nisu vršena organizovano, od strane ustaške države, već od strane komšija, na kućnom pragu, i to ne toliko zbog nacionalnih ili verskih razlika, što je u datim uslovima svakako bila “povoljna” okolnost generisana

od strane fašističke ideologije, već zbog - otimanja poseda, najčešće zemljišta. Nije teško prisetiti se da, što je zemljište bilo oskudnije, kao na primer u Hercegovini, to su takva ubistva bila okrutnija i češća. Na začuđene poglede prisutnih (jer specijalista radi u instituciji koja se pretežno bavi genocidnom sudbinom ili genocidnom prirodom ovog ili onog naroda) isti je smerno rekao: “ali, kad bih ja to napisao, rekli bi mi da sam marksista!”. Nije li ovo potiskivanje ekonomskog faktora i hladne “računice” rata i zločina isplivalo na površinu upravo u sramotnom “cenkanju” oko broja žrtava u Jasenovcu? Nije li se u umanjivanju broja žrtava krila logika po kojoj Hrvatska suviše daje za zajedničku državu? A u uvećavanju tog broja teza o nesrazmerno velikoj ljudskoj investiciji Srbije i Srba u tu zajednicu, od koje nisu dovoljno dobili nazad?

Može li uopšte jedan sistem vrednosti kome na putu ka beskonačnoj zaradi ne stoji nikakva moralna ili politička prepreka, rešiti ove probleme a da pritom, nemirne savesti, ne prikriva i zatrpava njihovu ekonomsku komponentu? Kao što znamo iz pomenute knjige, od oko pet stotina i nešto običnih ljudi, pripadnika 101. rezervnog policijskog bataljona, koji su ogromnom većinom učestvovali u ubijanjima najmanje 83 000 Jevreja (osim njih stotinak kojima to formacijski nije bilo namenjeno ili su to iz raznih razloga izbegli ili odbili, što samo znači da se to nije “moralo”) osuđeno je njih tri – jedan na osam, drugi na četiri, treći na tri i po godine, i to kad? 1972. godine. Sistem koji smatra životinjsku borbu za profit normalnim stanjem društva, teško da može imati ikakav moralni kredibilitet a još manji “interes” da sa tim navodnim “ekscesima koji su se dogodili u posebnim okolnostima” izlazi na kraj. Iz ovoga proizilazi pitanje: ima li demokratije bez ekonomske demokratije?. Ako i nema dobrog odgovora na dilemu šta je u kom slučaju istraživački prioritet, žrtva pojedinac – ili kolektivno stradanje, individualna odgovornost ili opšta krivica, moraju se učiniti svi naponi da bi se stvari razjasnile po svakoj osnovi i time sprečilo da se kroz insistiranje na nedokučivosti i večnoj tajni masovnog zločina fašistima pruža prostor da, kako bi rekao Benjamin, materijal obrađuju na svoj način.

Zato i treba insistirati na objavljivanju, diskusijii i analizi svih, najpartikularnijih ili najopštijih činjenica u vezi sa zločinačkim umorstvom hiljada proteranih i razoružanih ljudi iz Srebrenice. Mehanizmi i principi koji su takav jeziv poduhvat pripremili i omogućili vidljivi su, dostupni i analizabilni kao malo kada u istoriji. Mogu li se masovni zločini poput srebreničkog shvatiti i razjasniti bez pretpostavke da je etničko čišćenje u ovom ratu bilo posledica sudara dva suprotstavljena ideološka principa – samoupravljanja i privatizacije? Poneseni sećanjima na prošle zločine, inspirisani fašističkom propagandom a ostajući bez državne infrastrukture koja bi složene društvene protivrečnosti sprečavala ili kanalisala (što naravno nikoga ne oslobađa lične ili kolektivne odgovornosti za počinjeno), ljudi su se izgleda predali upražnjanju logike i jednog i drugog sistema, kroz samoorganizovana i podrazumevajuća razbojništva, otimačinu, ubistva iz koristoljublja. Same vlasti uspostavljene u Republici Srpskoj tokom rata bile su po svemu sudeći primer najbestidnije moguće privatizacije i otimačine, pa je takva ideologija običnim građanima tj. vojnicima mogla ponuditi samo ono što i osvajači nekog srednjevekovnog grada svojoj vojsci: nama (vlastima) čvrsta imovina iliti nekretnine i poslovi a vama običnim ljudima – pokretna dobra i ljudi. Zar samo ime Srebrenica ne indikuje pohlepu, srebroljublje i kombinaciju motiva otimanja kapitala (bilo da je to oružje, naseljeno mesto, cele vojne formacije, ili lične stvari i novac zarobljenika) i strateške eliminacije suparnika, konkurencije, što, provučeno kroz histeričnu menadžersku retoriku i poslovnu filozofiju i vodi čitav svet tzv. slobodnog tržišta i tzv. preduzetništva? Ako je ovakvo viđenje i tendenciozno, manje je neuverljivo od vizije u kojoj su samo “ludaci” i monstumi mogli počiniti to što je počinjeno. Sistematičnost i izvesna (organizovana) spontanost zločina u Srebrenici, saučestvovanje dužnosnika, dužnika, dobrovoljaca, kvazi-herojskog ološa, “privatne inicijative” i državnih struktura u datom ideološkom okruženju i pod tihim pokroviteljstvom međunarodne zajednice, govori da je posle tri godine ratovanja, sazreo konsenzus o potrebi da se sve to već jednom završi, bilo kako, da bi počeli da živimo kao svi normalni i sasvim obični ljudi. Ali, kao što se vajkala Majka Hrabrost – ljudi se boje završetka rata kao što se kockari boje završetka igre - jer mogu ostati gubitnici i dužnici. I otuda možda tako masovan i sistematičan zločin u Srebrenici – zbog straha od završetka rata, kada bi zločin mogao ponovo postati nenormalan. Uostalom, zar Ajlif, sin Majke Hrabrost, uhvaćen neposredno nakon završetka rata u paljevini i ubistvu ne komentariše rezignirano poput nekog optuženika u Haškom tribunalu: Ništa ne razumem, do juče su me zbog istih stvari držali za heroja!

Za razliku od kapitalističke prirode koncentracionih logora koji su većinom bili i radni logori bez nepotrebnih troškova za platu, ishranu ili sahranu, masovni zločini na terenu, gde je država više pasivni ili blagonakloni pokrovitelj nego umešani akter, podsećaju na neku vrstu feudalnog, krstaškog rata, rata do istrebljenja radi

rešenja nagomilanih problema feudalne ekonomske politike. Ali ta dva principa mogu se lako “dogovoriti” u posebnim prilikama, kao što su na primer bile one na Istočnom frontu, gde su agresija i svirepost bili podsticani nagoveštajem da će se vojnicima i oficirima deliti osvojen *reservelebensraum*. I ovom ratu, navodno sudbinski dodeljenom “ludim” Balkancima prethodile su posebne prilike. Kao što se iz izjava svih aktera dokumentarnog filma Janka Baljka i Draga Hedla *“Vukovar, poslednji rez”* da videti, tenzije i međunacionalni problemi u gradu počeli su onda kada je počelo otpuštanje radnika iz fabrike Borovo. Iz takve situacije nije bilo teško dospeti u onu gde radnici, koji su odjednom postali “nepotrebni višak” u svojoj sopstvenoj zemlji (i fabrici) počinju da se bore za *lebensraum*. Nažalost, to nije bila borba protiv inicijatora njihove marginalizacije kao radnih ljudi, niti protiv reformista koji su obezbedili razloge za takve “normalne” i “neizbežne” promene, niti protiv nacionalista koji su realizovali promene na njima svojstven način. Naizgled kontroverzan rast srpske i hrvatske fašističke ideologije, naporedo tako intenzivnog rabljenja antifašističke ili oslobodilačke retorike (u propagandnim diskursima Miloševića odnosno Tuđmana) uvela je liberalnu reformističku buržoaziju u zamku opisanu od I. Silonea kao “spasavanje (perspektive) kapitalističke civilizacije od (prošlosti) socijalističkog varvarstva”. Stepenik koji je neizbežno sledio je latentno davanje prednosti “fašističkom apsurdu” nad “socijalističkim apсурdom” (delovi pod navodnicima su iz T. Kuljić *Fašizam*, str 64). Malograđani i njihov “normalni” mikro ekonomski interes, potisnuli su sva dostignuća i kompleksna iskustva jugoslovenskog socijalizma i samoupravljanja, računajući da će nekako uzgred da prerade i preprave sećanje na Drugi svetski rat, što je izgledalo kao vrlo isplativa strategija u vremenu rušenja Berlinskog zida. Tako je pribavljen indirektni preduslov za predstojeći pokolj. Pejzaž i glavni akteri Drugog svetskog rata su se povratili iz mrtvih, kao na nekoj fotografiji Džef Vola (npr. *Uništena soba* ili *Mrtvi sovjetski vojnici*) ali ovoga puta, komunisti i partizani su izbrisani iz postave, od strane demokratskih cenzora. Zločini koji su sledili bili su, da parafraziramo Branimira Stojanovića, ponovno odigravanje situacije Drugog svetskog rata i u njega umešanih političkih špekulacija, samo bez partizana da im se suprotstave i poraze ih. Na užas akcionara.

Regrutna lista špekulativne normalnosti može biti dalje obogaćena i interiorizovana (a time osvetlili i potencijalne kvalitete Albaharijevog zapleta) slučajem mog bliskog rođaka, koji je, iako psihički nesposoban, poslat u rat devedesetih e da bi njegova rođena majka hrabro(st) otišla da malčice učari makar time što će dobiti “pravo” na jeftiniju struju. Kada se sin vratio na odsustvo, doneo je sa sobom posteljinu da se opere. Kada se posteljina oprala i dospela pod snop dotirane rasvete, videlo se da je to u stvari ogromni svečani stolnjak, bogato izvezen svadbenim porukama i željama na latinici, očigledno iz neke hrvatske kuće. Majka se našla u problemu. Iz razgovora sa sinom je shvatila da čaršav njema više ni gde ni kome da se vrati. Bio je preveliki čak i za sve njihove stolove kad bi se spojili. Nije se mogao prodati jer niko ne bi ni kupio čaršav sa latiničnim slovima. Ratna ekonomija je pristigla u svoj *dead-end*.

Poraz srpske militarističke filozofije 90tih navodno boli na planu nacionalnog ponosa (kao da nije desetostruko bolje sa takvom filozofijom izgubiti nego pobediti u takvom ratu) a u stvari boli na planu gubitka “uhlebljenja” jer se na slobodnom tržištu robe i usluga ratovanja našao neko ko bolje proizvodi i posluje sa zločinom i smrću.

***Nebojša Milikić** (1964). Od 1995. godine bavi se umetničkom produkcijom, nezavisnim istraživačkim radom, pisanjem i socijalnim aktivizmom. Od 2001. godine radi u Kulturnom centru Rex, kao inicijator i koordinator projekata.*

Nebojsa Milikic *Beyond Monstrosity*

This text was initially written for my blog, hosted at www.b92.net Before this text, I posted another one in which I tried to encourage cultural, policy and decision-makers to support artistic research of war crimes and their ideological backgrounds.

In his essay *Serbia versus Serbia*, the Sarajevo-based theoretician Nebojša Jovanović posits a thesis that – similar to the constellation of the film *Strangler Versus Strangler* (where beyond a monster-strangler, an asocial and retarded outsider who kills out of his inability to comprehend social relations or accept the principles of exchange that constitute a social environment and an individual as a part of it, there exists an “insider” killer, a person who comprehends those relations and principles “beyond any doubt” and thus participates in the social and economic life) – the policy of the so-called second or “Other” Serbia was equally productive towards internal logic and economy of warfare – all the while sticking to the “safe investment” of pointing fingers towards its foul manifestations and consequences. Without further developing this thesis (it can be read in the essay, published in the *Prelom* magazine, no. 2/3) and with maintaining respect for the substantial achievements of the local anti-war movement which has developed and has been directed almost exclusively from the position of Other Serbia, we cannot continue to indefinitely hide the fact that those sworn enemies of the “Serbian cause” have always had one mutual, but also mutually repressed defining feature: they were against public property and worker self-management and for capitalism and privatization.

The causes and consequences of the tragedy which played out in former Yugoslavia and achieved its miserable peak in Srebrenica, cannot be analyzed and comprehended without analyzing the causes and consequences of such latent ideological similarities.

In David Albahari’s story *Why*, a strong-stomached reader is presented with an insight into possible psychological characteristics of war crimes and criminals. The person whose thoughts we as readers follow seems to, although grown up, still be “feeling his way” around reality, not recognizing even the most banal of existential and communication codes. When caught in the environment of war, he becomes a domestic rapist and a bizarre butcher. Even though he inappropriately focuses on the details and descriptions of humiliation and suffering of the powerless victim, Albahari still presents us with a semblance of the socio-economical landscape which allowed for such a massacre (as the mass crime in Srebrenica is still officially referred to in today’s Serbia) as a side-effect or a central means of a wider criminal endeavor. The environment which allows the asocial and retarded outsider to reach the victim as well as the crime scene, announces a world of small businessmen, once clerks and future entrepreneurs, clerics and lumpenproletariat, all raised on the social and economic scene of Yugoslavia’s endtimes, the so-called “reform” of the 1980s.

Christopher Browning’s book *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland*, tells us that ordinary men - quiet meatmen, postmen, salaried men – who were mobilized to the Hamburg reserve police battalion, have, after the daily routine (or, let us *not* say, “ration”) of killing Jews in Poland (because ammo was not to be wasted, the deed was to be done by a single bullet to the neck, while the victims were tied down on the ground – such methods were devised by Third Reich doctors who were only doing *their* own job when they came up with the most efficient and cheapest way of doing *this* job), indifferently commented upon the atrocities they were performing: “So, we earned our breakfast today.” In *About Avarice*, a book by the Slovenian philosopher Mladen Dolar, we can read that in centuries past, the most fervent prosecutors of Jews were those who owed them money. In the study *Fascism* by the local sociologist Todor Kuljić, it is pointed out that SS cadres directly benefited by removing Jews from their positions in the financial, commercial or other profitable sectors and simply occupying the vacant positions and functions of those who have up to then “exploited the German people”.

Is it really so hard to talk about the economic motivation beyond the monstrosity of crime and to think about the monstrosity of the very system which puts people against each other, exploits and humiliates them, kindling in them the desire to plunder, to accrue property, to achieve the petit bourgeoisie prestige, obedience and snobbery? Racism is, according to a rather interesting definition, “snobbery of the poor”. While the German capitalist elite did not seriously court racist ideas, its appetite grew in accordance with the benefits which Hitler promised: lower wages, dispensing with social rights, colonial expansion. The petite bourgeoisie and clerks who “only do their job” were left with a simple obligation to distance themselves from the “lesser race” in disgust – but they took the gold fillings from their dead bodies and used their hair for various products without disgust. Why would a thing like that be disgusting at all in an economic system which pronounces profit and gain to be virtues above all others, the highest degree of human mission on Earth? Everything below that – by the nature of things – belongs under ground.

During a recent conversation with Branislav Dimitrijević (art historian and at that moment still the Deputy Culture Minister of Serbia in charge of international relations) in Rex cinema, the topic of the new exhibition in the Jasenovac Memorial Museum was discussed (Jasenovac is a village in Croatia in which one of the most notorious WW2 concentration camps was located. The exact number of victims – mostly Serbs, Roma and Jews, but also Croatian antifascists - killed there by Croatian fascists called Ustashe, has still not been determined; estimates vary from 70.000 to 700.000 people). After the initially difficult discussion where all the usual observations and accusations were exchanged, one historian, a specialist working in the Belgrade Genocide Museum, brought forth data regarding the murders of Serbs which were not carried out in an organized manner by the Ustasha state, but rather by neighbors, at the doorsteps of their houses, and not so much because of national or religious differences, which was in those conditions certainly a beneficial circumstance generated by fascist ideology, but in order to take away their property, most often land. It is not hard to remember that the more scarce the land, like for example in Herzegovina, the more brutal and frequent the murders were. In response to some puzzling looks from those present (because said specialist works in an institution which primarily deals with a genocidal fate or a genocidal nature of this or that people), he coyly added: “But if I wrote that, they would label me a Marxist!” Did this suppression of the economical factor and the cold “calculated” nature of war and crime not surface in the disgraceful “haggling” over the number of those killed in Jasenovac? Does decreasing the number of victims not hide the logic according to which Croatia gave away far too much for the joint country? And does an increase in that number not hide the thesis that Serbia and Serbs invested a disproportionate amount of human resources into it, not getting nearly enough in return?

Can a value system which does not hold any moral or political obstacle to unlimited profits actually solve these problems without resorting to hiding and burying their economic component with an unclear conscience? As we know from the aforementioned book, out of around five hundred ordinary men from the Reserve Police Battalion 101, whose overwhelming majority participated in the killing of at least 83.000 Jews (except about a hundred of them whose duties in the formation did not include killing, or who refused it or evaded it on various grounds, which only goes to show that it did not “have to be done”) only three were convicted – one to eight, another to four, the third to three and a half years in prison. And when did that take place? In 1972. A system which considers savage fighting for profit a normal state of society can hardly have any moral credibility and even less “interest” to deal with all these alleged “excesses which took place under special circumstances”. This simply begs a question: is there democracy without economic democracy? Even if there is no good answer to the dilemma about what should be the researcher’s priority, whether it is the individual victim or the collective tribulation, individual responsibility or collective guilt, all possible means should be exhausted in order to clear up matters on every basis and to thus

prevent, through insistence on the inconceivability and eternal surreptitiousness of mass crimes, the fascist from gaining enough leeway to, as Benjamin said, “process the data in their own way”.

That is exactly why we have to insist on publishing, discussing and analyzing all the facts, including those most particular as well as those most general, in connection with the criminal murder of thousands of exiled and disarmed people in Srebrenica. The mechanisms and principles which paved the way for this horrific event and made it possible are visible, accessible and analyzable to the degree which was rarely seen in history so far. Can mass crimes like the one in Srebrenica be understood and made clear without assuming that ethnic cleansing in this war was an effect of the clash between two opposed ideological principles – self-management and privatization? Mesmerized by memories of crimes past, inspired by fascist propaganda and left without a state infrastructure which could prevent or channel complicated social contradictions (which, of course, does not absolve anybody from personal or collective responsibility for what has been done), it would seem that the people resigned themselves towards implementing the logic of both systems, through self-organized and straightforward looting, pillaging, and murder for personal gain. The authorities that have been constituted in Republika Srpska during the war were, it now seems certain, a prime example of the most shameless privatization and pillage; thus, the only thing such an ideology could offer to the ordinary citizen i.e. the soldier, was the same as some medieval conqueror could have offered to his army: we (the authorities) get the real estate and business, and you, the ordinary folk, get movable goods and people. Does not the name Srebrenica (Silverton) itself indicate greed, love for silver and a combination of two motivations: to plunder the capital (whether it be weapons, a township, an entire military formation or personal belongings and money from the war prisoners) and to strategically eliminate the adversary, the competitor, which, when viewed through the lens of hysterical managerial rhetoric and business philosophy, is the governing principle of the so-called free market and the so-called entrepreneurship? If this point of view is tendentious, it is at least less improbable than the one in which only “madmen” and monsters could commit all that has been committed. The systematic and somewhat (organized) spontaneous nature of the crime in Srebrenica, the participation of officials, debtors, volunteers, the quasi-heroic scum, the “private initiative” and the state structures in the given ideological environment and under the silent auspices of the international community, tells us that, after three years of war, a consensus was reached: the thing needed to be over, in whatever way, in order for us to start living as all normal and ordinary people. But, just like Mother Courage laments – people are afraid of war ending just like gamblers are afraid of the game ending – because they may be left as losers or debtors. And that is where such a massive and systematic crime in Srebrenica came from – out of fear that the war will be over, that a time when crime could once again become abnormal would come. Is not Eilif, Mother Courage’s very son, caught right after the war has ended, committing arson and murder, upon which he comments, resigned like some defendant before the Hague Tribunal: I do not understand any of this, until yesterday the very same things made me a hero!

As opposed to the capitalist nature of concentration camps, which were mostly also work camps without the needles salary, food or funeral expenses, mass crimes in the field, where the state is more of a passive and kind patron than an involved actor, are more reminiscent of some feudal crusade, a war unto extinction, waged in order for all the mounting problems of feudal economic policy to be solved. But those two principles can easily “make a deal” in special circumstances, like for example those in the Eastern front, where aggression and cruelty were stimulated by hinting that the soldiers and officers will get their share of the conquered *reservelebensraum*. This war, allegedly fated to be waged by “crazy Balkan people”, was preceded by some special circumstances of its own. As can be seen from the statements by all the participants (both Croats and Serbs) in the film by Janko Baljak and Drago Hedl *Vukovar – The Final Cut*, the tensions and ethnic problems begun when workers started getting laid off from the big local factory Borovo. (The village of Borovo is also the place in which the war in Croatia actually begun). From there it was not really hard to get to the point at which workers who had suddenly become an “unnecessary surplus” in their own country and their own lives, start to fight for their *lebensraum*. Unfortunately, it was not a fight against the initiators of their marginalization as working men, nor against reformists that provided the reasoning for such a “normal” and “inevitable” change, nor was it directed against nationalists that processed this change in their own way. The seemingly contradictory growth of Serbian and Croatian fascist ideologies alongside such intensive use of antifascist (in S. Milosevic’s) and liberation rhetoric (in F. Tudjman’s propagandistic discourse) brought the liberal reformist bourgeoisie into a trap described by I. Silone as “saving (the perspective of) capitalistic civilization from (the past of) socialistic barbarism”. The inevitable next step in this positioning is the emergence of a latent preference for the “fascist absurd” over the “socialist absurd” (quotes according to T. Kuljić’s *Fascism*, p. 64). The petite bourgeoisie, with its “normal” petite economic interests, suppressed all the achievements and complex experiences of Yugoslav socialism and self-management, calculating that it would easily rework and redesign the memories of WWII along the way, which seemed as a very lucrative strategy in those Berlin-Wall-Fall moments. Thus, an indirect precondition for the slaughter that was to follow had been provided. The WWII landscape and principal actors were resurrected, as in some photography by Jeff Wall (for example *The Destroyed Room* or *The Dead Soviet Soldiers*) but this time, the communist partisans were erased from the picture by democratic censors. The atrocities that followed were, to paraphrase a renowned Belgrade philosopher Branimir Stojanovic, “the reenactment of the WWII situation and all the ambitions it entailed, only without the partisans to confront and defeat them”. Much to the horror of stakeholders.

This draft list of speculative normality can be further enriched and more personalized (in order to, among other things, further highlight the potential qualities of Albahari’s plot) if we consider the case of my close relative, who was, even though psychologically unfit, sent to the front in 1990s, in order for his very own mother (courage) to get at least a small benefit by gaining the “right” to cheaper electricity. When her son was granted his regular leave of absence, he brought bed sheets with him, for his mother to wash. When the bed sheets were washed, they were spread out under a ray of that subsidized electrical light, which revealed that they were actually a huge fete tablecloth, richly embroidered with congratulatory messages and wishes intended for newlyweds, written in Latin alphabet, which made it obvious it was from a Croatian home. The mother was in a pickle – her son explained that there was no one nor nowhere to return the tablecloth to. It was too big for them, even if they put all of their tables together. And it could not be sold, because nobody would buy a tablecloth with Latin letters. The war economy had come to a dead-end.

The defeat of Serbian militarist philosophy in the 1990s allegedly hurts on the plane of national pride (as if it were not tenfold better to lose with such a philosophy than to win in such a war), but it actually hurts on the plane of losing one’s “bread”, because somebody who is better in manufacturing and dealing crime and death emerged on the free market of martial goods and services.

Translated from Serbian by Mihailo Tesic

Nebojsa Milikic (1964). From 1995 onwards engaged in art production, independent research, writing and social activism. From 2001 works in Cultural center Rex as the initiator and coordinator of projects.

Vladan Jeremić i Rena Rädle

Anticiganizam i klasni rasizam u Evropi

Romi imaju dugačku migrantsku istoriju i kao takvi izloženi su represiji vekovima. Evropske države su uvele zakon protiv putujućih naroda (nomada, traveller) od sredine 15 veka(1). Migranti su percipirani kao uznemiravajući faktor, čak i kao preteća i napadajuća gupa, ona koja ugrožava bezbednost populacije starosedelaca. Bez registrovanog identiteta, mnogi Romi su potpuno izopšteni iz društva kao građani na čijoj teritoriji žive. Bivajući konstantno premeštani i re-naseljavani oni su viševjekovni migranti čak i u okvirima granica jedne od država u kojoj su državljani. Pored optužbi, razočarenja i nesporazuma u odnosima prema većinskom stanonovništvu, danas se i dalje suočavamo sa dubokom diskriminacijom prema Romima koja nije ukorenjena samo u etničkom i kulturnom rasizmu ili anticiganizmu. Siromaštvo i nomadizam su preteći faktor svima onima koji žive u socijalnim sistemima koji su bazirani na sistemu vlasništva, akumulaciji dobara i teritorijalizmu. Vekovima je zapadna politika pokušavala da uključi siromašne u sistem socijalne zaštite ili da ih se otarasi: da ih protera ili da ih usmrti. Romi većinom predstavljaju etničku klasu ekstremne siromašnosti koja može predstavljati prepreku nacionalnim ili evropskim integracijama. Izgleda kao je granica između bogatstva i ekstremnog siromaštva ona koja definiše na prvom mestu relaciju između Roma i ne-Roma.

Stanje u zemljama članicama EU je zategnuto a u državama gde su Romi mnogobrojniji: Rumuniji, Mađarskoj, Bugarskoj kao u bivšim jugoslovenskim republikama (pogotovu u Makedoniji i Srbiji) je alarmantno. Holokaustično stanje je ono u kome se nalaze Romi u Evropi u najvećem broju slučajeva. Jedan od osnovnih problema sa kojim se suočava jedan Rom ili jedna Romkinja, pored problema vezanog za sam nacionalni identitet - biti Rom/Romkinja, jeste pitanje pripadnosti marginalizovanoj društvenoj klasi koja je izložena drastičnoj pauperizaciji.

Različiti oblici fatalnih reakcija etničkog i klasnog rasizma se ispoljavaju širom Evrope prema Romima. Berlusconijsva vlada u Italiji je maja 2008. u Napulju izglasala vanredno stanje u vezi nomadskih naselja i zajednica na teritoriji nekoliko regiona, da bi time legitimisala uzimanje otisaka prstiju romskoj populaciji. Ovaj zakon jako podseća na anti-romske zakone iz srednjeg veka, kao i na najmračniji period evropske istorije 20. veka.

Situacija sa migrantima u Italiji je problematična, a katastrofalne aktivnosti koje preduzima fašistička desnica prema Romima dostižu svoj vrhunac u spaljivanju čitavih naselja, uništavanju imovine, nasilnim izbacivanjima Roma izvan oblasti pojedinih gradova u Italiji. Najdrastičniji ovakav primeri bili su u Livornu, Rimu, Napulju i Milanu od 2006 do danas(2).

U Finskoj je porušeno naselje koje su Romi izgradili, emigrirajući iz Rumunije u Helsinki da bi pronašli bolju egzistenciju. Tokom naše posete Helsinkiju, marta meseca 2009. godine i učestvovanja u razgovoru(3) u okviru izložbe o istoriji i kulturi Roma u Muzeju grada Helsinkija pod naslovom „Watch out Gypsies: The History of a Misunderstanding“(4), imali smo prilike da se uverimo da će se i ubuduće siromašni Romi onemogućiti u svojim migrantskim pokušajima. Tvrdi zakoni EU ne dozvoljavaju Romima da se nastane, da rade na alternativan način ili da se „neuklope“ u EU realnost.

Najstrašnije slike dolaze iz Mađarske, gde se od kraja 2008. godine dešava prava hajka na Rome. Pucanje i usmrćivanje romskih porodica od strane još uvek neidentifikovanih lica nacističkih gardi, primer je najgoreg rasističkog lova na ljude usred Evrope(5).

Živeći u EU ili non-EU zemljama, duboka i nepreispitana mržnja prema Romima ujedinjuje građane Evrope. Simptomatično je direktno nasilje protiv Roma tamo gde se otvorio duboki jaz između profitera neoliberalizma i lokalnog stanovništva koje stoji na ivici siromaštva.

Belville Novog Beograda

Belville je ime novog kompleksa za stanovanje u Novom Beogradu izgrađenog od strane Blok 67 Associates d.o.o. društva, čiji su osnivači kompanije Delta Real Estate (koja pripada Holding kompaniji koju vodi Miroslav Mišković, srpski najbogatiji tajkun) i Hypo-Alpe Adria banci(6). Njihov cilj je izgradnja poslovnih objekata i stanova za sportiste letnje Univerzijade koja se održava u Beogradu juna 2009. Nakon Univerzijade stanovi se ustupaju novim i unapred definisanim kupcima.

Izenadnom akcijom 3. aprila 2009. godine, pored „Belville-a“ je bagerima srušeno četrdeset kuća u romskom naselju koje je je u okolini nastalo u poslednjih 5 godina. Odluku o rušenju romskih kuća doneo je Gradski sekretarijat za inspeksijske poslove. Gradonačelnik Beograda, Dragan Đilas, povodom rušenja romskog naselja je izjavio: „Onaj ko je nelegalno zaposeo deo gradskog zemljišta na mestima gde su predviđeni infrastrukturni objekti tu ne može da ostane. Nema nikakve veze da li su u pitanju Romi ili građani druge nacionalnosti. Ne može nekoliko stotina ljudi da zaustavlja razvoj Beograda niti dva miliona Beograđana može da bude talac bilo koga. Ovo je praksa koju će gradska vlast sprovesti i dalje. Jednostavno, drugih rešenja nema“(7). Rušenje naselja je asistrala policija koja je obezbeđivala bagere ne dajući ljudima vremena ni da spasu svoje stvari. Nekoliko stanovnika je praktično izvučeno iz ruševina u samom trenutku

dok je bager čistio teren. Našavši se u blizini ovih dešavanja, od samog početka boravili smo sa našim komšijama u Bloku 67. Toga dana je oko 12 časova blokirana ulica Jurija Gagararina. Stanovnici naselja su se organizovali za dalji protest koji je usledio u popodnevним časovima ispred Skupštine grada Beograda. To večeri se ispred Skupštine grada Romima nije obratio niko a sutradan je nastavljen protest.

Nakon protesta i pritiska jednog dela javnosti uključili su se i građani Beograda kao i nekoliko nevladinih organizacija. Medijacijom UNHCR i WHO kao i državnog sekretara u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, gradska uprava Beograda je pokušala da reši smeštaj Roma, tako što je te noći u prigradskom naselju Boljevci započeto sa postavljanjem kontejnera za stanovanje. Birokratski aparat koji se pokrenuo da „reši“ ovo pitanje je na terenu se pokazao nefunkcionalan. Saznali smo da je u Boljevcima ubijen jedan Rom tinejđer pre nekoliko godina. Ostaje pitanje zašto je odlučeno da kontejneri budu smešteni baš u ovome selu. Meštani Boljevaca su blokirali puteve zahtevajući da se kontejneri za stanovanje Roma uklone: „Ukoliko ih ne uklonite vi, mi ćemo spaliti i kontejnere i one koji pokušaju da se usele u njih“ rekao je jedan od stanovnika Boljevaca. Prilikom protesta Boljevcana došlo je i do nasilnih akcija, kao što je pokušaj spaljivanja kontejnera i onemogućavanja Romima da se usele u postavljene privremene objekte. Ovaj događaj je poprimio karakteristike otvorene rasističke pobune. Gradonačelnik Đilas je izjavio: „Razumem strah Boljevcana, jer je trebalo da im dođu ljudi koji jednim delom nemaju ni lične karte, i ne zna se ko su“, dodajući da „svi oni koji nemaju prebivalište u Beogradu moraju da se vrate u sredine iz kojih su ovde došli. To je zakonsko pravo i osnova svega i oko toga nema pregovora ni sa OEBS-om, UNHCR-om ni sa nevladinim organizacijama“(8).

Za Đilasa je pitanje Roma „rešeno“ tako što je mali broj Roma smešten u prihvatilišta, a za ostale je razmešteno 13 kontejnera u Mirijevu, blizu starog Romskog naselja. Za polovinu ljudi nije još uvek pronađena nikakva alternativa.

Iako Srbija 2009. godine predsedava „Dekadom Roma“, gradske vlasti u trenutku rušenja nisu imale pripremljen nikakav alternativni smeštaj. Bila su potrebna tri protesta i urgiranje internacionalnih organizacija da bi linč u medijima protiv Roma prestao i da bi se pokrenula bilo kakva akcija o alternativnom smeštaju. Tokom ovih deset dana nastao je i naš dokumentarni film „Belville“ o neposrednim događajima u koje smo bili uključeni kao aktivni akteri boreći se za prava naših sugrađana. Ovaj dokumentarni film je svoju premijeru imao u Srpskom kulturnom centru u Parizu gde je u poslednjem trenutku uključen u deo naše izložbe pod prethodnim naslovom „Psihogeografska istraživanje“. Početkom maja 2009. planira se organizovanje projekcija ovoga filma u samom naselju u Bloku 67.

Evropski slamovi

Globalni izveštaj UN Habitata(9) razlučuje šest različitih “gradova” sa specifičnim akterima klasa i ekonomskim funkcijama: prvi grad je luksuzni grad, zatim džentrifikovani grad unapređenih usluga, grad predgrada u kome se realizuje produkcija, grad nekvalifikovanih radnika i na kraju grad permanentno nezaposlene niže klase tj. “geto siromašnih” sa zaradom koja se ostvaruje od ilegalnih ili marginalnih aktivnosti te direktne eksploatacije na ulici.

Šesti oblik je neformalni grad ili grad ilegalnosti koji se sastoji od mnoštva slamova u okviru jednog od velikih megasitija (npr. Lagos u Nigeriji ili Sao Paulo u Brazilu). Tamo neformalni sektor ima svoju bazu, usluga je redukovana i nestabilna, a stanovnici ne poseduju legalni status niti učestvuju u pravnom sistemu. Ovde je je šikaniranje od strane vlasti učestala pojava. Grad slamova koji se izvorno vezuje za Južnu Ameriku ili Afriku jeste tip grada u koji spadaju najsiromašnija romska naselja u Srbiji i drugim zemljama Evrope. Definicija slamova iz pomenutog globalnog izveštaja UN Habitata o ljudskim naseljima iz 2003. kaže da su slamovi naselja sa neadekvatnim pristupom pitkoj vodi, sanitetu i ostalim infrastrukturama, zatim da imaju loš kvalitet kuća, veliku prenaseljenosti i neizvesan rezidencijalni status. Ove karakteristike koje UN Habitat navodi za slamove ima preko stotinu beogradskih romskih naselja.

Sastav stanovništva i njihovi statusi u beogradskim slamovima su prilično divergentni. Od Roma koji su na neki način uspeali da se prijave u Beogradu ili su starosedeoici, do izbeglica Roma sa Kosova, koji mogu biti najviše zastupljeni (od 20 do 40%) u jednom naselju u Beogradu. Jedan broj stanovnika čine i ekonomski migranti sa juga Srbije, iz mesta gde nije moguće ostvariti nikakvu ekonomsku egzistenciju. Veliki broj stanovnika čine i Romi azilanti iz zemalja Zapadne Evrope i EU, koje je Srbija prihvatila nazad sporazumom o readmisiji. Jedan broj stanovnika nije romske nacionalnosti, jednostavno reč je o najsiromašnijim ljudima, izbeglicama ili odbačenima. Veliki broj stanovnika ovih naselja jesu mladi i deca. Neki podaci govore da Roma ima čak do 600.000 u Srbiji, iako su se na popisu iz 2002. godine kao Romi izjasnilo 108.193 građana. O broju i stanju dece, tj. mladih Roma i Romkinja u Srbiji najbolje govore sledeći podaci: “Prema UNICEF-ovom izveštaju o stanju dece u Republici Srbiji (2006. godina), gotovo 70% romske dece je siromašno, a preko 60%

romskih domaćinstava sa decom živi ispod granice siromaštva. Najugroženija su deca koja žive izvan gradova i u domaćinstvima sa više dece. Preko 4/5 siromašne romske dece živi u porodicama u kojima odrasli članovi nemaju ni osnovno obrazovanje(10). Uzmemo li obzir podatke o siromaštvu i odlike procesa slamizacije analizom slučaja rušenja koji se desio u beogradskom naselju u Bloku 67, shvatamo da kompleksni odnosi između lokalnih vlasti i stanovnika naselja, postaju još kompleksiji blizinom beogradske Buvlje pijace. Pijaca predstavlja izvor prihoda i preživljavanja sakupljača i preprodavaca reciklirane robe. Lokalne i pijačne vlasti razvile su niz pravila, mreža i kompleksnih aranžmana sa stanovnicima/korisnicima pijace od kojih ostvaruju izvesnu dobit.

Kako Mike Davis u svojoj publikaciji „Planeta slamova“(11) navodi da nacionalne i lokalne političke mašine tolerišu neformalna naselja sve dokle god mogu da kontrolišu političku kompleksnost slama, te da od slama imaju direktnu materijalnu korist. Ovi skoro feudalni odnosi zavisnosti prema lokalnoj policiji ili bitnim igračima u određenim političkim partijama i nevladinim organizacijama jesu čvrsto ukorenjeni a nelojalnost prema njima može izazvati uništavanje samoga naselja. Trenutno raslojavanje evropskih društava koje je posebno izraženo u zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza i Jugoslavije sadrži u sebi potencijal socijalnih nemira u kojima bi Romi mogli igrati bitnu ulogu kao trans-nacionalna etnička grupa. Nekontrolisana migracija Roma u zapadnoevropske zemlje nije poželjna, iako su granice otvorene.

Nije iznenađujuće da postoji strategija za “rešavanje romskog pitanja” u pomenutim zemljama. Dekada inkluzije Roma 2005- 2015, okuplja države centralne i jugoistočne Evrope, međunarodne organizacije (Svetska Banka, Institut za otvoreno društvo, Program za razvoj Ujedinjenih nacija, Savet Evrope, Banka za razvoj Saveta Evrope(12)) i romska udruženja građana. Cilj je “unapređivanje položaja Roma, kao i smanjivanje neprihvatljivih razlika između Roma i ostalog dela stanovništva. Pored određenih prioriternih oblasti (stanovanje, obrazovanje, zapošljavanje i zdravstvo), posebna pažnja je posvećena i suzbijanju diskriminacije, smanjenju siromaštva i poboljšanju položaja žena, a osnovni princip je i uključivanje predstavnika romskih zajednica u sve procese.

Politika Međunarodnog monetarnog fonda (IMF), kreditiranje onih država koje ispunjavaju uslov privatizacije teritorije, nekretnina i resursa, je dovela već 80ih u Africi i Latinskoj Americi do devastacije lokalnih ekonomija, umirenja srednje klase i slamizacije čitavih regija. Dekada inkluzije Roma će pre svega voditi ka nominalnoj ravnopravnosti Roma u zemljama Dekade, da bi se legitimizovala njihova deportacija iz drugih zemalja u “matične zemlje”. Istovremeno se podržava elita koja je inkluziju ostvarila kontrolom novčanih i drugih davanja, što je kontraproduktivno razvoju romskih zajednica kao samoorganizovanih političkih subjekata.

*Autori teksta, umetnici **Vladan Jeremić i Rena Rädle** rade na zajedničkim projektima od 2002. godine, detektujući, istražujući i komentarišući stanje u društvu kao i promene prostora grada Beograda i šire. Koriste polje savremene umetnosti kao jedno od mogućih formata za kritiku, imajući aktivnu javnu poziciju u raznim poljima društvenog aktivizma.*

Detaljnije informacije su dostupne na web sajtu autora:

<http://raedle-jeremic.modukit.com>

- Robert Jütte, Poverty and Deviance in Early Modern Europe, Cambridge, 1994.
- Security a la Italiana: Fingerprinting, Extreme Violence and Harassment of Roma in Italy, 2008, report, European Roma Rights Centre and others; izvor:<http://www.soros.org/initiatives/roma>
- izvor: <http://www.hiap.fi/index.php?page=304&abr=0&event=137>
- izvor: http://www.hel.fi/wps/portal/Kaupunginmuseo_en/Artikkelien?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/Museo/en/museum+news/news+and+events/leave+your+roma+prejudice+s+behind
- izvor: <http://www.dur.org.rs/cms/index.php?option>
- izvor: <http://www.belville.rs/kosmomi.jsp>
- Borba, 3.4.2009.; izvor: <http://www.borba.rs/content/view/4472/123/>
- YUCOM, Pozdrav od Šabana Bajramovića, Pešćanik; izvor: <http://www.pescanik.net/content/view/2970/61/>
- The challenge of slums- Global report on human settlements 2003, UN Habitat; izvor: <http://www.unhabitat.org/downloads/docs/GRHS.2003.3.pdf>
- Vlada Srbije, „Strategija za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji“, „Službeni glasnik RS“, br. 55/05, 71/05- ispravka, 101/07 i 65/08), Beograd, 9. aprila 2009. godine; izvor: http://www.humanrights.gov.yu/dokumenti/roma/strategija_april_09.pdf
- Mike Davis, Planet of Slums, Verso, London 2007; kraća verzija eseja: <http://abahlali.org/files/NLR26001.pdf>
- izvor: <http://www.romadecade.org/index.php?content=1>

Vladan Jeremic and Rena Raedle

Antiziganism and Class Racism in Europe

The Roma have a long history of migrations that repeatedly brought repression to their people over the centuries. European countries began introducing laws against migrating peoples (i.e. nomads, travelers) in the mid-Fifteenth century (1). Migrants were perceived as an unsettling factor, even as a threatening and invading group, one that jeopardized the safety of the majority population. Without a registered identity, many Roma remain completely isolated as citizens in the societies on whose territories they live. Being constantly relocated and repopulated, many have been migrants over the centuries; even within the boundaries of the countries whose citizenship they hold. Apart from accusations, disappointments and misunderstandings in their relations with the majority population, we are still facing deep discrimination of Roma, which doesn't have its roots only in ethnic and cultural racism or anti-Roma sentiment. Poverty and nomadism are threatening factors for all of those who live in social systems based on the system of ownership, accumulation of goods and territorialism. Western policies have tried for centuries to include the poor in the system of social protection, or to get rid of them: to banish or eliminate them. Roma are, for the most part, an ethnic class characterized by extreme poverty that can present an obstacle to national or European integrations. It appears that the relation between Roma and non-Roma is, first and foremost, defined by the borderline between wealth and extreme poverty.

The situation of Roma in EU member countries is precarious and in countries populated to a greater extent by Roma, such as Romania, Hungary, Bulgaria and in the former Yugoslav republics (especially in Macedonia and Serbia) – the situation is alarming. The situation in which most European Roma find themselves is similar to that of a holocaust. One of the basic problems facing a Roma man or a woman is the issue of belonging to a marginalized social class that is exposed to drastic pauperization, in addition to the problem of the national identity itself – the fact of being Roma.

Various forms of ethnic and class racism against Roma are appearing throughout Europe. In May 2008 in Naples, Italian Prime Minister Silvio Berlusconi's Government implemented a state of emergency regarding nomad settlements and communities on the territory of several regions in order to legitimize fingerprinting of the Roma population. This law is very reminiscent of anti-Roma laws dating from the Middle Ages, and of the darkest periods of European history in the 20th century.

The general situation of migrants in Italy is difficult and the violent activities undertaken by the fascist right targeting Roma have reached a peak in the burning of entire settlements, the destruction of property, and the forceful evictions of Roma communities to locations outside certain metropolitan areas in Italy. The most drastic examples of this kind happened in Livorno, Roma, Napoli and Milano between 2006 and today (2).

Similarly in Finland, a settlement built by Roma emigrating from Romania to Helsinki in search of a better future was also destroyed. During our visit to Helsinki in March 2009, we took part in conversations (3) that were part of the exhibition about the history and culture of Roma: *Watch out Gypsies: The History of a Misunderstanding* (4), in the Helsinki City Museum. This visit further convinced us that impoverished Roma are being actively prevented in their attempts to migrate. Strict EU laws prevent Roma from living or working in alternative ways and thus are not seen as "fitting in" with the EU reality.

The most harrowing images, however, come from Hungary, where an actual hunt on Roma communities has been on-going since the end of 2008. The killing of Roma families by neo-Nazi groups is an example of the worst racist hunt on people in the middle of Europe (5).

Whether living in EU or non-EU countries, a deep and an unexamined hatred for Roma peoples is widespread across Europe. It is symptomatic that direct violence against Roma is most intense in places where a great gap exists between those profiting from neoliberal reforms and local population on the verge of poverty.

New Belgrade's Belville

Belville is the name of a new residential complex in New Belgrade, built by Blok 67 Associates Ltd. This company was founded by Delta Real Estate (part of the Delta Holding Company owned by Miroslav Miskovic, Serbia's richest tycoon) and Hypo-Alpe Adria Bank (6). Their aim is to build business offices and apartments for athletes taking part in the Summer Universiade in June 2009 in Belgrade. After the Universiade, the apartments will be handed to new and predefined owners.

On April 3, 2009, in a sudden action with mechanical-diggers, forty houses were demolished in a Roma settlement that had begun taking shape during the last five years in a location near Belville. The decision to demolish the Roma houses was made by Belgrade's Secretariat for Inspections. City Mayor, Dragan Djilas, said on this issue that: "Whoever is illegally occupying a part of city land in places planned for infrastructure facilities cannot stay there. It has nothing to do with the fact that the people in question are Roma or some other ethnicity. A few hundred people cannot stop the development of Belgrade, and two million people living in Belgrade certainly won't be hostages to anyone. This practice shall continue to be implemented by the City Authority in the future. Simply - there are no other solutions" (7).

The police assisted in the demolition of the settlement by securing the diggers, without giving residents the time to rescue their belongings. Several inhabitants had to be practically drawn out of the ruins at the very moment when one digger was clearing the area. As we were close by, we joined our neighbors from the very beginning of this action in Block 67. As an act of protest to the home demolitions, Juriša Gagarina Street was blocked around noon that day. The settlement's inhabitants then organized another protest in front of Belgrade City Hall. No one addressed the displaced Roma residents from Block 67 who gathered in front of the Belgrade City Hall that evening. The protest continued the following day.

Following protests by the public, several NGOs also started to raise their voices. Pushed by UNHCR, the WHO and the Ministry of Human and Minority Rights, the Belgrade city authorities tried to settle down the issue. The "solution" was to set up residential containers in the suburban neighborhood Boljevcı that very night. The bureaucratic apparatus that was set in motion to 'solve' this issue in the field soon proved to be non-functional. We learned that a Roma teenage boy had been killed several years ago in Boljevcı. So there is a logical question: why was it decided that the containers should be placed in this very village? Boljevcı residents blocked roads demanding that residential containers for Roma be removed: "If you don't remove them, we will burn down both the containers and those trying to move in them", one person from Boljevcı said. The protests by Boljevcı residents had violent moments: attempts were made to burn down residential containers and thus prevent Roma from moving into these temporary facilities. The incident resembled an open racist revolt. Mayor Djilas said: "I can understand the fear of people from Boljevcı, because they were to have as neighbors people who, in part, do not even have personal ID cards. It is not known who they are", adding that "all those who do not have a residence in Belgrade must go back to the places they came from. It is legally right, it is the basis for everything, and there will be no negotiations with the OEBS, UNHCR, or NGOs on this issue." (8).

So, as far as Djilas was concerned, the Roma issue was 'solved' by placing a three Roma mothers with children into containers in Mirijevo, near the old Roma settlement. The majority of the people still have no alternative solution.

Although Serbia is currently presiding over the "Roma Decade" in 2009, city authorities didn't have a plan for alternative housing at the moment the houses were demolished. It took three protests and pressure from international organizations to stop the media lynch against Roma and to try to find a solution for alternative housing. Our documentary "Belleville" was filmed during the ten days when these events happened in which we took part directly as active participants fighting for the rights of our neighbors. This documentary premiered in the Cultural Centre of Serbia in Paris where it was included at the last moment in our exhibition previously called "Psychogeographic Research". On 27th of May 2009, the film was shown at the settlement in Blok 67.

European Slums

UN-Habitat's Global Report (9) distinguishes six different "cities" with specified class actors and economic functions: there is the luxury city, the gentrified city with advanced services, the suburban city of direct production, the city of unskilled workers, and finally the city of permanently unemployed "underclass" or "ghetto poor" with income based on marginal or illegal activity and direct street-level exploitation.

This last city is the informal city or city of illegality, which comprises the slums of large megacities such as Lagos in Nigeria or Sao Paulo in Brazil. The informal sector has its base there; services are reduced and unstable, and residents do not have a legal status and are not part of the legal system. Harassment by authorities is commonplace. The poorest Roma settlements in Serbia and throughout Europe can be qualified as slum cities typically associated with the global South. The UN-Habitat's Global Report on human settlements from 2003 defines slums as settlements with poor access to drinking water, sanitation and other infrastructure; with poor housing quality, overcrowdedness and by the uncertain residential status of its inhabitants. These characteristics provided by UN-Habitat can be applied to more than a hundred Roma settlements in Belgrade.

The composition of the population and its status in Belgrade's slums is divergent. There are cases of Roma who have managed to secure registered residences in Belgrade or who are indigenous. There are also the Roma refugees from Kosovo who may represent between 20- 40% of the population in a given settlement in Belgrade. A number of inhabitants are economic migrants from southern Serbia, from places where no economic existence is possible. A large number of inhabitants are Roma asylum seekers from Western European countries and the EU, who were deported back into Serbia by the Readmission Agreement. A number of inhabitants in these settlements are not of Roma descent, just the poorest of the poor, refugees or the socially excluded. A great number of those living in these settlements are children and youth. Some estimates put the number of Roma in Serbia at 600,000, although the 2002 census only registered 102,193 people as Roma. The number and condition of Roma children and youth can be best understood from the following data: "According to the UNICEF report on the condition of Roma children in the Republic of Serbia (2006), almost 70% of Roma children are poor and over 60% of Roma households with children live below poverty line. Children are the most imperiled, living outside of cities in households with several children. Over 4/5 of indigent Roma children live in families in which adult members do not have basic education." (10).

If we consider the existing data on urban poverty and the dynamics of "slumization", we can better analyze the demolitions that occurred in the Belgrade neighborhood of Blok 67. Complex relations between local authorities and local residents become even more complex in the proximity of the Flea Market. The market is a source of income and survival for people who gather and resell recycled goods. Local and flea market authorities have developed a string of rules, networks and complex arrangements with the locals / users of the market from whom they generate a certain amount of profit.

In his publication "Planet of Slums" (11), Mike Davis says that national and local political machines acquiesce in informal settlement as long as they can control the political complexion of the slums and extract direct financial benefit from them. These almost feudal relations of dependence on local police or important players in certain political parties and non-governmental organizations are deeply rooted and disloyalty may cause the destruction of the slum itself.

The current stratification of European societies which is particularly evident in the countries of the former Soviet Union and the former Yugoslavia may cause social unrest in which Roma might play an important role as a trans-national ethnic group. Non-controlled Roma migration to countries of Western Europe is not desirable, even though the borders are open.

It is not surprising that there is a strategy to "solve the Roma issue" in these countries. The 'Decade of Roma Inclusion 2005-2015' gathers together the countries of Central and South Eastern Europe, international and non-governmental organizations (like the World Bank, the Open Society Institute, United Nations Development Program, the Council of Europe, Council of Europe Development Bank (12)) and Roma civic associations. The objective is to improve the status of Roma and "close unacceptable gaps between Roma and the rest of society." In addition to areas of major concern (housing, education, employment, and health), special attention is given to the elimination of discrimination, the reduction of poverty and the improvement of the position of Roma women. Including representatives of Roma communities in all processes is the basic principle.

The policy of the International Monetary Fund (IMF) to lend money to countries which meet the requirement to privatize territory, real estate and resources, as a result brought devastation to local economies in Asia, Africa and Latin America in the 80's, as well as elimination of the middle class and "slumization" of entire regions. The 'Decade of Roma Inclusion' is intended to lead to the nominal equality of Roma communities in the countries participating in the Decade, in order to legitimize their deportation from EU countries back into to their "native countries". At the same time, the elite that carried out the inclusion by controlling financial and other aid is being supported. This is counterproductive to the development of Roma communities as self-organized political subjects.

***Raedle&Jeremic** have been working together on joint projects since 2002. Their aim is to detect and research conditions in the society and spatial changes in Belgrade municipal area and other locations, and comment on what they find. The field of contemporary art is their means for criticism, enabling them to have active roles in various fields of social activism.*

Further information is available at their website: <http://raedle-jeremic.modukit.com>

see footnotes at the original text in Serbian

ЗАМПА ДИ ЛЕОНЕ

ZAMPA DI LEONE
PRESENTS:

TRANSITION
JUSTICE

Partizanski pesmokaz. Beogradska priča

Scenario: Tsaplya, Dmitry Vilensky, Vladan Jeremić i Rena Rädle Muzika: Mikhail Krutik

muzička tema – hor partizana				
<i>Hor. Čuje se muzika. Hor počinje da se budi, prvo nekako sneno, mlako, u rečitativu. Zatim – optimistično, s verom u svoju neophodnost. Svejedno, čuju se tonovi tuge (to je ženski glas koji vodi posebnu partiju) ili pre sumnje („Skamenjeni smo“). Ista tema tuge, na koju se nadovezuje razočaranje, postaje glavna u završnoj temi. Hor gestikulira. Plastika antičke tragedije.</i>				
Teško se budimo... Teško se budimo... Probudite se... Probudite se! Naša deca uništavaju našu zemlju! Skamenjeni smo... Pa dobro! Zauvek smo partizani! Skamenjeni smo... Besmrtni smo Skamenjeni smo! Mi – vaša savest Mi – vaš trajni prekora! Mi – partizani zauvek! Naša borba – tajanstvena zauvek Mi ostajemo u gustim šumama vaše savesti Kao tajna prethodnica komunizma Uvučićemo se u vaše duše Srušićemo mostove po kojima se kotrljaju vaše bestidne misli Ideje Marksa i Lenjina – naši topovi Drug Tito – naš mitraljez Bratstvo i jedinstvo – vazduhoplovi naše duše Mi ćemo podići svetionike nesvrstanosti Postavićemo barikade solidarnosti Naš saveznik je vaša vera u pravednost Verujemo u vas! Povešćemo vas! Zbijajte redove, drugovi i drugarice! Vi nas ne vidite, Besmrtni smo Skamenjeni smo! Zauvek smo partizani!	nezakonito zauzeli gradsko zemljište. Svojim besmislenim ponašanjem oni ometaju izgradnju novih objekata. Muzička tema br. 2 – ples „<i>Moja kuća je srušena</i>“. <i>Dok ona govori, kamera se postepeno premešta na potlačene. Svako od njih je zastao u karakterističnoj pozi. Iz tog stava Romkinja počinje ples „Moja kuća je srušena“.</i> <i>Kamera kreće ka Romkinji, radnik gleda ka kameri i time uključuje gledaoce. Gledalac treba da ima osećaj da se nalazi u istom krugu sa akterima.</i> Radnik (<i>pokazujući na Romkinju – s mukom započinje tekst</i>): Pogledajte, to je Romkinja. Njen ples se zove „Moja kuća je srušena“. Ona i njena porodica su izbeglice s Kosova. Prebegli su u Nemačku, ali tamo su im rekli: „Rat je završen! Vratite se kući!“ Ali kuću više nisu imali. Izgradili su baraku od dasaka i živeli ispod mosta. Onda su došli i drugi ljudi i nastalo je naselje. Ona kaže da teško rade prebirajući po beogradskom otpadu i prodaju stvari na buvljaku. Noću ih ponekad napadaju skinhedsi i narkomani. I stari i deca rade. Štede pare da bi kupili sebi peč, frižider i televizor. Ona kaže da su bili sretni, iako su živeli vrlo skromno. Ali, odjednom, ispod mosta su došli policajci i buldožeri i srušili im kuće, sa sve imovinom. Ona pita: Dokle bre ovako?! <i>Kamera s pozicije potlačenih se diže nagore. Hor krupno, iz pozicije odozdo.</i> Hor: Svi potlačeni treba da stupe u borbu za pravdu. Romi su se borili u našim redovima! U borbi protiv fašizma! Potlačeni – napred! Bratstvo i jedinstvo! Jedinstvo! Jedinstvo! Komunizam – progres čovečanstva! Političarka (<i>obraćajući se horu – opšti plan. Pogled odozgo sa strane hora</i>) Upravo na putu progressa stoje ti uzrupatori gradskog zemljišta! Radnik: (<i>obraćajući se horu</i>) Romkinja pamti da su njeni proterivani sa ognjišta i u vreme socijalizma. Političarka: (<i>obraćajući se tlačiteljima</i>) Živeti ispod mosta je nehigijenski! <i>Muzika prestaje</i> Tajkun: (<i>probijajući se napred prema kraju platforme i odgurujući druge. Ne dozvoljava klerofašisti, koji pokušava da se probije napred, da govori.</i>) Treba pod hitno da se uključimo u globalno tržište! Hvala bogu, tu su moji inostrani partneri i investitori.	Spremni smo da privatizujemo ekonomiju. Mi ćemo je učiniti konkurentnom na svetskom tržištu! Klerofašista: (<i>buni se i pokušava nešto da kaže, ali mu ostali ne dopuštaju. Na kraju uzvikuje</i>): Otađbinu prodaju deo po deo! Tajkun (<i>nastavlja ne obazirući se</i>): Ali, pored svega toga, ja sam pravi patriota. Brinem se o svom narodu tako što otvaram nova radna mesta, hranim mnoge porodice. U mojim supermarketima se prodaje roba po niskim cenama. A šta se ovde događa? Pogledajte: ti Romi su blokirali put! Blokirali su slobodan prilaz mom supermarketu. A to znači da građani ne mogu da kupuju prehrambene proizvode! Oni pošteno rade, zarađuju novac i hoće dobro da se hrane! Nećemo trpeti taj bezobrazluk! Već sam zvao gradonačelnika i rekao mu da će lično odgovarati za sve ovo! <i>Promena kadra – Kamera na platformu tlačitelja – pogled odozgo na dole – pogled tlačitelja na potlačene. Romkinja nastavlja svoj ples. Radnik počinje „Ples odsečenog prsta“.</i> Muzička tema br. 4 – „Ples odsečenog prsta“ <i>Kamera dole se fokusira par u prvom planu, koji čine lezbejka i radnik.</i> Lezbejka (<i>pokazuje na radnika</i>): Ovo je radnik. Njegov ples se zove „Ples odsečenog prsta“. On i njegovi drugovi štrajkuju glađu. Neko je otkupio njihovu fabriku, zatvorio je i nikome nije isplatio ništa. On kaže da se bori za one kojima je još gore, koji nisu u stanju da se bore za sebe. Odsekao je sebi prst zato što nije imao drugog izlaza – niko ne obraća pažnju na njegovu borbu. On misli da ćemo se uskoro svi hraniti delovima našeg tela – jedinim što nam je preostalo. U kapitalizmu su svi ljudi robovi. Muzička tema hora br. 5 <i>Kamera prelazi na hor odozdo...</i> Hor: Nemoj zaboraviti, Radniče – ti si suveren! Tvoja borba je – klasna! Napred! Ti si u pravu druže! Oko tebe će se zbiti svi! Završi sa ropstvom zauvek Napred druže! Vodi za sobom sve, Radniče – Ne zaboravi – ti si suveren! Napred, druže, Napred, ka komunizmu! Svi tlačitelji se smeju (osim klerofašiste): Ha-ha-ha! Hor (<i>i dalje svoje</i>): idi napred... Ničeg se ne boji! Tajkun: (<i>saosećajno</i>):	A šta može da preduzme jedan radnik!? Sve rešava vlasnik! Šef! Klerofašista: Komunisti su uništili našu zemlju! Ubijali su! Prave patriote su ubijali! Hor: napred, druže ... Tajkun: Svakog sekunda gubim pare! Neću to dozvoliti! Političarka: Mi to nećemo dozvoliti! Hor: Napred, napred, druže! <i>Muzika prestaje, pa muzički prelaz</i> Prelaz na muzičku temu br. 6, ples invalida „<i>Ja sam se kao pravi muškarac borio za svoju domovinu, a to niko ne ceni</i>“. <i>Kamera prelazi na platformu partizanskog hora. Gleda dole. Romkinja i radnik igraju, svako svoj ples, ali nekako sporo i iznemoglo. Invalid počinje ples „Ja sam se kao pravi muškarac borio za svoju domovinu, a to niko ne ceni“.</i> Romkinja (<i>pokazujući na invalida</i>): Ovo je invalid. Naziv njegovog plesa je „Ja sam se kao pravi muškarac borio za svoju domovinu, a to niko ne ceni“. On kaže da je u 23. godini pošao u rat za svoju državu i naciju, zato što je mislio da se bez tih vrednosti života nema. Jednom, na frontu, udrani talas od eksplozije ga je bacio u vazduh i u padu je razbio glavu. Danas dobija malu invalidsku penziju i živi u podrumu s porodicom. Nedavno su komšije iz zgrade pozvale policiju da ih izbace iz podruma, iako taj podrum niko ne koristi. On kaže kako ne razume zašto Romima obećavaju neke stanove, a da to kako on živi ne zanima nikog. Prelaz na muzičku temu br. 7 <i>Konfliktni ples invalida i Romkinje</i> <i>Radnik je još uvek obuzet svojim plesom. Kadar se menja u pogled odozgo, od partizana. Tlačitelji razgovaraju između sebe, dosta agresivno.</i> Prelazak na muzičku temu hora br. 8 Hor (<i>za vreme plesa, uplašeno i tužno. Jasno, da ih potlačeni ne čuju</i>): Naša deca ubijaju jedni druge u krvavom ratu! U nepravdenom ratu! Naša deca! U krvavom ratu! SREBRENICA! SREBRENICA! Brat je krenuo protiv brata! Brat je krenuo protiv brata! SREBRENICA! SREBRENICA! Naš rat bio je sveti Vaš – pokolj SREBRENICA! SREBRENICA! Ne dozvolite da našu smrt učine besmislenom – Mi smo umrli zato da biste vi živeli u miru... <i>Muzika prestaje Opšti plan – frontalni na tlačitelje</i>	<i>Napred izlazi mafijaš, odgurujući ostale. Za njim idu njegovi telohranitelji.</i> Mafijaš: Bezobrazluk! Vredaju ratne veterane! Evo, na primer, ja, učesnik rata i pravi patriota, uvek pomažem našim ratnicima (<i>pokazuje na svoje obezbeđenje</i>). Dajem im posao. A zašto? Zato što sam široke duše! Svi znaju koliko sam uradio za naš narod. Mnogo sam uradio i za naš sport, za fudbalske klubove. A šta je fudbal bez navijača? Reći ću vam i više od toga – šta je Srbija bez navijača? Koliko su pravih ratnih heroja dali navijači! I šta sad, da lišimo te poštene građane, te prave patriote, sopstvene zemlje – novog stadiona, velikog sportskog praznika, samo zato što Romi neće da se sklone ispod mosta? Ako naše vlasti ne mogu da uvedu red, mi ćemo zajedno s herojima rata rešiti taj problem. Uvek se možemo sporazumeti. Političarka (<i>pomerajući se malo u stranu, jer ne želi da otkrije karte i uputi direktnu optužbu, govori istovremeno s mafijašem</i>): Znamo kako vi uvodite red! Pare ste uzeli, a problem niste rešili! Mafijaš (<i>ne čuje ili ignoriše političarku</i>): Bitno je da sve bude pravedno. A oni koji tvrde da sam ratni profiter – pa njih ću da zgazim! Nateraću ih da mi plate moralnu odštetu, a pare ću dati siročićima! Prelaz na muzičku temu hora br. 9 Hor (<i>sa poslednji pokušajem da se probude, sa velikim entuzijazmom</i>): Heroji našeg rata, Koji nisu ostali na bojnim poljima, Zajedno s nama Gradili su gradove, fabrike, pruge... A ratne profite smo streljali na licu mesta... streljali na licu mesta... <i>Plešu svi, izuzev lezbejke. Invalid i Romkinja dosta konfliktno i agresivno. Radnik, još uvek ponosan na svoji odsečeni prst, zastaje u svom plesu. Pokazuje na lezbejku.</i> Prelaz na 10. muzičku temu – ples lezbejke <i>Lezbejka počinje ples „Ljubav je revolucionarna sila“</i> Invalid (<i>vidi se da mu je teško da to izgovori</i>): Ovo je lezbejka. Njen ples se zove: „Ljubav je revolucionarna sila“. Za vreme rata, ona i njene drugarice su podržavale dezertere i sve one koji nisu hteli da ratuju. Ona smatra da svi ratni zločinci moraju biti kažnjeni. Sada je aktivistkinja pokreta za prava seksualnih manjina i socijalna radnica. Ona kaže da malim koracima možemo promeniti svet, a da ljubav treba da bude slobodna. Ona smatra da je brak ozakonjena prostitucija i pomaže ženama žrtvama nasilja u porodici. Tokom poslednje parade ponosa, u tuči s neonacistima, navijačima i popovima, razbili su joj glavu.

Hor (*kao da su izbezumljeni*): Kada smo prolivali krv za našu svetlu budućnost, nismo se delili na muškarce i žene. Bili smo drugovi i drugarice. I najvažnije – to je bila ljubav prema našoj zajedničkoj domovini! Ljubav! Prema zajedničkoj Domovini Ljubav... Naša Domovina je Revolucija!

Romkinja: A zašto onda socijalistički zakoni protiv homoseksualaca? Mislite da su **oni** to zaboravili?

Muzika prestaje

Opšti frontalni plan na tlačitelje

Klerofašista: (*konačno se probija napred. Dok drži govor, stalno ga guraju otpozadi, da bi ga zbacili s podijuma, ali on se upire svom snagom*): Pa šta se ovo događa, braćo! Malo li je što su izdajnici već prodali Kosovo! Sve su ratove izgubili! Malo li je što hoće da prodaju Srbiju! Sve im je malo! Zbog njihove popustljivosti, glave dižu pederi, tuđini i ostali masoni. Pred celim srpskim narodom izjavljujem – hoće da nas liše zdravog potomstva, a to znači i budućnosti naše nacije!

Usred govora **klerofašiste** kadar se menja (*pogled tlačitelja – potlačeni pogled odozgo*)

Romi koji žive ispod mosta se nenormalno kote, a ovi, kako da kažem, pederi i lezbejke nas pozivaju da se odrekneмо porodice, da odbacimo sve božanske zakone, da se okrenemo protiv naše Crkve, naših svetih tradicija! Braćo! Ugledajmo se na braću Ruse s Putinom na čelu! Pozivam sve zdrave snage nacije da se okupe u jedinstvenu borbenu pesnicu. Borbenу pesnicu! Radnici! Ratni veterani! Osvestite se! Na čijoj ste strani? Očistimo Srbiju! Očistimo Srbiju! Očistimo Srbiju!

Hor tlačitelja: Očistimo Srbiju! Očistimo Srbiju! Očistimo Srbiju!

Prelaz na muzičku temu br. 12 – *finalni ples potlačenih. Snima se s nivoа potlačenih.*

Ples potlačenih. Svi plešu. Vidi se da ih je govor klerofašiste nadahnuo. Invalid prenosi agresiju na lezbejku, koja plesom protestuje protiv govora. Radnik je takođe dosta agresivan. Romkinja se okreće sama.

U plestu se razotkrivaju konflikti potlačenih. Napadaju jedni druge, ali i brane jedni druge. I dalje nastavljaju da govore u ime drugih. Postepeno ples postaje sve napetiji, a replike kraće. Preko njih ide pesma hora (hor frontalni srednji plan)

Radnik: Invalid se našao ovde slučajno. Uostalom, ima neki biznis s Romima. Kupuje od njih staro gvožđe. Možda i ne bi, ali od nečег mora da se živi.

Lezbejka: Invalid se upoznao s Romima za vreme rata. Zajedno su ratovali na Kosovu.
Invalid: Deda Romkinje je bio partizan. Zajedno s mojim dedom je ratovao protiv fašista.
Romkinja: Neki misle da je Invalid – izgubljena duša. Izgubljena duša. Izgubljena duša.
Invalid: Radnik misli da stanove treba da dobiju radnici. A Romi ne, jer su lenštine.
Lezbejka: Šta hoće Romkinja? Samo malo zemlje da izgradi novu kuću i živi mirno sa svojom porodicom.
Radnik: Romkinja misli da svako treba da ima slobodu koju hoće. Svako da ima svoju slobodu. Ona tako misli.
Invalid: Lezbejka misli da se svet može promeniti bez rata i nasilja. Ona je pacifistkinja i mašta da izgradi građansko društvo. (*Pacifistkinja i građansko društvo izgovara skoro po slogovima*)
Romkinja: Radnik je veoma usamljen u svojoj borbi. Nije više potreban nikome.
Invalid: Radnik misli da je mesto žene u porodici. A lezbejstvo je samo hir. A da borba treba da bude klasna.
Romkinja: Radnik zna da su za Lezbejku svi ljudi jednaki.
Lezbejka: Invalid mrzi Ameriku i Evropsku uniju jer su bombardovali Srbiju.
Radnik: Invalid mrzi lezbejke manje nego pedere. Misli – šta čovek da očekuje od žene.
Lezbejka: Radnik misli da je Kosovo Srbija
Radnik: Invalid misli da je Kosovo – Srbija

Romkinja: A Lezbejka tako ne misli!
Invalid: Romkinji je sve jedno.
Radnik: Srbija – Srbima! Tako misli Invalid.
Romkinja: Srbija – Srbima! Tako misli Radnik.
Lezbejka: A Romkinja tako ne misli!
Invalid: A Lezbejka tako ne misli!
Radnik: Da li Romkinja hoće revoluciju?
Lezbejka: Ne!
Invalid: Da li Radnik hoće revoluciju?
Romkinja: Ne!
Lezbejka: Da li Invalid hoće revoluciju?
Radnik: Ne!
Romkinja: Da li Lezbejka hoće revoluciju?
Invalid: Ne!
Radnik: Šta hoće Romkinja?
Lezbejka: Bolji život!
Invalid: Šta hoće Radnik?
Romkinja: Bolji život!
Lezbejka: Šta hoće Invalid?
Radnik: Bolji život!
Romkinja: Šta hoće Lezbejka?
Invalid: Bolji život!

Bolji život!
Bolji život!
Bolji život!

Hor (*u celini, setna tužbalica, ali u njoj se čuju odlučni glasovi nade. Treći glas u potrazi za novim partizanima!*): Skamenjeni smo...
Naš podvig je bio uzaludan...
Naš podvig nije bio uzaludan!
Skamenjeni smo...
Naš podvig nije bio uzaludan!
Oni nas ne čuju...

Izgubili smo rat...
Ne! Naša pobeda je besmrtna! Zauvek smo partizani!
Kod topova savesti ne radi okidač Mitrалjezi јedinstva su zardali...
Ne! Ne!
Rovovi pravednosti zatrpani su zemljom
Zarasli u travu...
Ne! Ne! Naša borba nije završena! Tražite nove partizane!
Naše eksplozije prigušuje vatra njihovih protivrečnosti...
Oni će se opametiti!
Oni se trude!
Tražite nove partizane!
Njihovih protivrečnosti...
Njihovih protivrečnosti...
Tražite nove partizane!
Zbijajte redove, drugovi!
Tražite...
Zbijajte redove, drugovi...
Tražite...
Zbijajte redove...
Tražite...

Kamera se penje gore. Vidimo zadovoljna lica tlačitelja. Čuje se samo hor. Kamera se penje sve više i više. Potlačeni zaustavljaju svoj ples i gledaju gore. Tlačitelji prestaju svoju živahnu konverzaciju i isto gledaju gore, u partizane. Kamera se penje sve više i više uvis. Hor zvuči sve tiše i sve prodornije. To partizani odleću u visine i napuštaju Srbiju.

see the full version of the screenplay at: http://www.chtodelat.org/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=207&Itemid=287&lang=en

Crtež / Graphics: Gluklya (Natalia Pershina)

Boban Stojanović

Sažetak:

Istoričar Erik Hobsbaum razvio je tezu da čak i mali, levo orijentisani i progresivni pokreti imaju težnju za uspostavljanjem svoje tradicije. U ovom tekstu napraviću paralelu između Stonvolske pobune koja se percipira kao početak moderne borba za prava seksualnih manjina i Povorke ponosa koja je planirana u Beogradu 40 godina kasnije. Veoma sažeto, navešću okolnosti u kojima se oba događaja odvijaju, dominantne doživljaje ljudskih prava i pokušati da zajedničko iskustvo u represiji stavim u okvir početka svakog društvenog oslobađanja.

U čekaonici

Nakon što je Povorka ponosa planirana za dvadeseti dan septembra 2009. godine otkazana/ zabranjena, u javnosti je stvoren prostor za diskusiju o položaju GLBT (1) zajednice u Srbiji. Ili nije. Takođe, Vlada Srbije i celokupno društvo pokazali su spremnost da se suprostave grupama koje su pretile da će ugroziti Povorku. Ili nisu. Možda je sve bio odgovor na ubistvo francuskog državljanina Brisa Tatona. (2) Ili nije. Svaki potencijalni odgovor zavisi od ugla iz kog se posmatra.

U danima nakon što je Taton pretučen, uzavrela atmosfera pre održavanja Povorke ponosa, dostigla je tačku ključanja. Najave novog nasilja dolazile su sa raznih strana, a Vlada Srbije je povelala akciju protiv huligana, narkodilera i organizovanih kriminalnih grupa. Istovremeno, nakon što je Taton preminuo, u Beogradu dolazi do niza protestnih akcija, paljenja sveća, uličnih šetnji. Sa vrha države i policije stizale su poruke da će biti uhapšeni svi koji su doveli do porasta nasilja. Međutim, te poruke su bile nedovoljno artikulisane i ostalo je nejasno na koje se nasilje referisala politička elita: ubistvo stranca ili homofobične pretnje. Svako je mogao da tumači na sopstveni način.

Odgovori na ova pitanja su kompleksni i ne smeju da bude posmatrani iz ugla samo jedne interesne zajednice koja je u okviru Povorke ponosa pronašla svoje mesto. I tako... kako bi to rekao prosečni stanovnik Srbije, Povorka se nije desila, iza nje je ostao veliki broj otvorenih pitanja, problema, neartikulisanih ideja i nedefinisanih poteza: od organizatora manifestacije do najviših organa vlasti.

Ono što je neosporno jeste činjenica da je Povorka, od trenutka kada je saopšteno da će biti održana, postala tačka preseka u kojoj su svoje interese pronašli brojni društveni faktori: od alternativnih grupa i etabliranih nevladinih organizacija, do medija i najviših institucija srbijanskog društva. Iznad svega, Povorka je pokazala da poimanje ljudskih prava u Srbiji nije jednoznačno, uniformisano, već naprotiv, vrlo polarizovano sa bezbroj tačaka koje stoje između ta dva pola.

Polazišta

Povorka ponosa ili Parada ponosa, Gej parada kako god je nazvali, svoju osnovu ima u tri tačke. Najpre, Gej parada se obeležava kao komemorativna svečanost u znak sećanja na Stonvolsku pobunu i na žrtve višednevnih sukoba u njujorškom Grinič Vilidžu, juna 1969. godine. Ovaj događaj GLBT zajednica percipira kao početak savremene borbe za svoja prava. Druga tačka je ponos, odnosno koncept po kome GLBT zajednica polazi od tri premise: (a) ljudi treba da budu ponosni na svoju seksualnu orijentaciju/rodni identitet, (b) različitost je dar i (c) seksualna orijentacija/rodni identitet ne mogu biti promenjeni namerno. (3) Treća tačka su ljudska prava i verovanje u njihovu univerzalnost (4). Savremeni koncept ljudskih prava najprepoznatljiviji je u zemljama Zapadne Evope i Severne Amerike, dok se ostatak sveta trudi da uspostavi iste/slične standarde ili da poništi postojeći koncept ljudskih prava obeležavajući ga kao fundamentalno hrišćanski, što je slučaj sa zemalja u kojima je Islam dominantna religija. Neophodno je pomenuti da postoje dve osnovne percepcije ljudskih prava: kosmopolitski/univerzalni i pravno-nacionalni , kao i to da su prava seksualnih manjina relativno mlada i da se legitimišu tek početkom sedamdesetih godina prošlog veka, prepoznavanjem u mainstreamu Sjedinjenih Američkih Država.

Konteksti

Kao i u većini država u tranziciji, dominantni oblik u Srbiji je pravno-nacionalni, koji je u okviru analize beogradske Povorke ponosa potvrđen i od strane organizatora ove manifestacije, s obzirom na to da su organizatori od početka zahtevali poštovanje i zaštitu države prema GLBT zajednici u Srbiji. (6) Takođe, osim organizatora, ni u jednom momentu pripreme za Povorku u javnosti se na pojavljuje veći broj pripadnika/ca GLBT zajednice osim nekolicine aktivista/kinja nevladinih organizacija. Mediji i javnost nisu prepoznali Povorku kao inicijativu šire GLBT zajednice u Srbiji, pa je ovo mesto popunjeno fragmentisanjem Organizacionog odbora, neprestanim kontroverzama bivših i aktuelnih članova Odbora, kao i GLBT aktivista-pojedinaca koji nisu bili uključeni u proces organizovanja Povorke, a koji su osporavali rad Odbora. Glavni argument, kako u Proglasu (7) tako i u javnosti, bio je postojanje preduslova koji su nagoveštavali mogućnost organizacije ovog događaja. Pre svega, tu je bio Zakon o zabrani diskriminacije kao i iskazana volja određenih pojedinaca u državnim institucijama (Ministarstvo za ljudska prava, Zaštitnik građana), koji su u periodu pre aprila 2009. godine (kada je najavljena Povorka ponosa) davali pozitivne naznake da bi ova manifestacija mogla biti održana u najboljem redu. Dakle, organizatori su u javnom prostoru želeli da dokažu postojanje političke volje i potrebu za održavanjem Povorke. Ova volja je prepoznata od strane predstavnika nevladinih organizacija, dok se šira javnost (npr. mediji) o tome nije izjasnila.

Stonewall – Plato

Pored preduslova, organizatori su naveli i druge kontekste u okviru kojih se organizuje beogradska Povorka ponosa. Pre svega to je Stonvolska pobuna (8) (Stonewall riots) koja se desila krajem juna 1969. godine u njujorškom Grinič Vilidžu. Tokom 2009. godine na Gej paradama širom sveta obeleženo je 40 godina od ovog događaja. Jedna od tendencija organizatora beogradske Povorke bila je da uspostavi istorijski kontinuitet sa Stonvolom i na taj način validira, sa jedne strane sopstveni angažman, a sa druge strane političku volju za približavanjem Evropskoj uniji. Međutim, da li je (uopšte) bilo moguće uspostaviti istoriju GLBT pokreta na relaciji Stonewall – Plato? (9)

Istoričar Erik Hobsbaum (10) navodi da svaki, pa i manjinski ili levičarski pokret ima potrebu da ustanovi tradiciju (i linearnu istoriju, prim.aut) odabirom određenog događaja u istoriji i uspostavljanjem kontinuiteta njegovog značaja do danas. Stonvolska pobuna se uzima kao fundament gej lezbejskog pokreta i početka oslobođenja seksualnih manjina u najširem kulturnom smislu. GLBT zajednica širom sveta, uzima ovaj dan, 27. jun kao praznik svog legitimisanja. Neosporna važnost ovog događaja jeste u činjenici da je Pobuna bila usmerena protiv državnih

vlasti, njenih organa i policije, kao i protiv zakona koji su ograničavali slobodu izražavanja GLBT osoba.

Takođe, širi društveni kontekst u Americi krajem šezdesetih (11) stvorio je preduslove kako za pobune marginalizovanih grupa, tako i za jačanje tolerancije prema njima. Kao balans ratu u Vijetnamu i hegemonoj politici širom sveta, Vlada Sjedinjenih država dozvoljava male pomake unutar institucija (umetnost (12), univerzitet), ali ne i na planu svakodnevice. (13) Takođe, ne treba zaobići činejnicu da je Stonewall In, po kome je pobuna dobila naziv, ime bara u Grinidž Vilidžu čiji su posetioci bili duboka društvena margina: tranvestiti, feminizirani gej muškarci, muške prostitutke i beskućnici. (14) Dakle, Pobuna dolazi kao refleks duboko potlačenih i marginalizovanih, onih koji nisu želeli da se kriju, niti da se menjaju, niti da se njihova sloboda određuje zakonima. Pobuna je počela tokom jedne od redovnih i mnogobrojnih policijskih racija po njujorškim gej klubovima. Otpor su najpre pružili tranvestiti prilikom želje policije da utvrdi njih pol, a kasnije se otporu pridružuju i ostali posetioci bara. Izbila je tuča koja je povukla reakciju GLBT zajednice i koja je zbog sleda događaja narednih dana postala deo zvanične istorije. Bio je to i početak modernog GLBT pokreta, koji se bazira na postojanju korpusa zakona kojima se priznaje jednaki položaj GLBT osoba u društvu.

Za razliku od američkih vlasti koje su uspele da kalkulišu sa potrebama društva, vlast u Srbiji to nije učinila.

Najpre, GLBT pokret u Srbiji nije nastao iz pobune, nego po uzoru na već formirane pokrete u Evropi i Americi. Prve grupe su osnovane početkom devedesetih, ali su zbog ratnih sukoba svoj aktivizam preusmerile na antiratno delovanje, čime se u periodu od 1991. do 2001. godine gubi kontinuitet GLBT aktivizma u Srbiji. Tokom 2001. godine aktivističke grupe dolaze na ideju da organizuju prvu beogradsku Gej paradu, nakon što je nekoliko meseci ranije režim Slobodana Miloševića smenjen demokratskom vlašću. Međutim, dolaskom demokrata na vlast nije došlo i do strukturne promene društva, pa se jake nacionalističke snage ujedininjuju i uz pasivno odobravanje građana, razbijaju Paradu. Drugi pokušaj desio se 2004. godine, ali su aktivisti, zbog pretnji odustali od planirane manifestacije. Ono što je važno je da se prva dva puta organizatori nisu previše oslanjali na državu, osim u domenu policijske zaštite. Time je kreirana atmosfera da se Parada dešava na inicijativu same GLBT populacije.

Iako je od Stonvolske pobune do beogradske Povorke ponosa prošlo četrdeset godina, fokus aktivista se promenio. Od borbe za prirodna prava (15), aktivisti su fokus pomerili na institucije, odnosno na zastupanje koncepta prava o kojima odlučuje država. U Srbiji, poboljšanje statusa seksualnih manjina ne dolazi kao refleksa same populacije, već kao prepoznavanje određenog broja profesionalnih grupa čiji je angažman usmeren ka institucijama i EU standardizaciji. Društveni kontekst u kome se dešava Povorka ponosa 2009. godine, odvija se u koketiranju vlasti između pro-evropske i tradicionalističke struje, bez jasne leve i desne političke opcije, uz deklarativnu podršku ljudskim pravima koja sa sobom ne nosi delovanje institucija ka njima. Takođe, ne treba zaobići činjenicu da se u Haškom tribunalu vode važni procesi koji utiču na priključivanje Srbije Evropskoj uniji, a da najtraženiji osumnjičeni – Ratko Mladić – još uvek nije uhapšen. Svetska ekonomska kriza u velikoj meri zahvata i Srbiju, veliki broj radnika ostaje bez posla. U pogledu manjina, dominira represija nad Romima, koja nastaje usled tendencije da ih beogradske vlasti rasele iz njihovih naselja na Novom Beogradu pod izgovorima da su nelegalna i nehyigijenska. Dakle, ako bi se povukla paralela između Njujorka 1969. i Beograda 2009. i paralela između dva načina na koji manjina dobija svoja prava, primetile bi se znatne razlike koje bi ukazivale na nepostojanje evolutivnog procesa u koji je uključena šira GLBT zajednica. Određeni faktori koji dopunjuju okvir netrpeljivosti prema seksualnim manjinama u Srbiji su i nedovoljno poznavanje koncepta ljudskih prava; osećanje nepravde i uskraćenosti osnovnih prava većine (pravo na rad); visoki stepen netolerancije koji je produkt ksenofobične politike poslednjih dvadeset godina i mnogi drugi problemi. Sa jedne strane stoje oni koji smatraju da svi problemi mogu da se rešavaju paralelno, dok su sa druge oni koji svom problemu daju prioriet. U moru problema koji zapljuskuju Srbiju, vlast ne ume, ne može ili neće da se jednako zalaže za sve svoje građane. Politički rejting se održava dekodiranjem kod većine, a većina u Srbiji nema pozitivno mišljenje o GLBT populaciji. (16) U jeku priprema Povorke ponosa, gradonačelnik Beograda, Dragan Đilas, oglasio se homofobičnom izjavom da je “svačije seksualno opredeljenje privatna stvar” i da to opredeljenje treba da ostane u okviru četiri zida, kao i da ne vidi razlog zašto bi neko na taj način pokazivao seksualne sklonosti. Tako je poslao jasnu poruku organizatorima da ne podržava Povorku, ali i ostatku građana definisao njegov stav. Ni nekoliko meseci ranije, Đilas nije bio tolerantniji prema romskoj manjini koja živi u Beogradu. Bez analize političkog i kulturnog konteksta, bez inicijative koja dolazi kao refleks manjine na postojeće represivne uslove u društvu, nije moguće održati Povorku ponosa bez obzira na njeno ime ili formu. Ne postoji društvo koje nije najpre sredilo probleme prihvatljivijih manjina, pa se tek onda fokusiralo na seksualne manjine. Recimo, zakon protiv homoseksualaca je još dugo bio na snazi u Nemačkoj i nakon Drugog svetskog rata, uprkos saznanju da je veliki broj homoseksualaca ubijen u nacističkim logorima. I u većini drugih država, prava seksualnih manjina i saradnja GLBT organizacija sa državom predstavlja visokodemokratsični potez.

Veoma važni elementi koji usporavaju prihvatanje ljudskih prava i demokratije, su nedostatak empatije i negovanje kulta žrtve, koji se uklapa u tradicionalni nacionalni kod. Sa druge strane, pritisak međunarodnih organizacija, kao i uslovljavanje EU standardima koji najčešće ne opserviraju kulturu zemlje u kojoj se implementiraju, potpuno izvotoperuju ljudskopravašku ideju jednakosti jer se ponašaju imperijalistički i uniformno. Bez upoznavanja i bez znanja jednih o drugima nema slobode nizakoga. Manjina koja percipira represiju države, ne sme da ima poverenje u istu, jer je kroz davanje minorne pažnje država uvlači u sistem ucene i ćutanja, u malogradansku politku nezameranja. Bez udaljavanja od vlasti i institucija, nema pobune, nema kritičkog mišljenja i osećanja ne/zadovljstva, a samim tim nema ni slobode.

***Boban Stojanović** je rođen 9. maja 1978. godine u Zaječaru. Ponosan je što je rođen na Dan pobede nad fašizmom – Dan slobode. Zato je i dobio ime Slobodan. Jedna od najpoznatijih nemačkih antifašističkih aktivistkinja, Sofi Šol, rođena je istog dana. Pet godina je radio kao novinar i radijski voditelj u Radio Zaječaru, i tokom tog perioda intervjuisao je preko 70 osoba iz javnog života Srbije. Bio je aktivista različitih beogradskih mirovnih grupa, a osnivač je Queeria – Centra za promociju kulture nenasilja i ravnopravnosti. Obasti njegovih interesovanja su: rod, militarizam, suočavanje sa prošlošću i percepcija ovih tema u okviru medija i pop kulture. Ukoliko mu država to dozvoli biće srećno oženjen, kao i ostatak onih koji plaćaju porez. Obožava svog dečka muslimanskog porekla. Trenutno živi i radi u Beogradu.*

1. Gej, lezbejske, biseksualne i transseksualne osobe.

2. Bris Taton je francuski državljani koji je brutalno pretučen od strane huligana u centru Beograda, neposredno pre utakmice Srbija-Francuska 18.septembra 2009.godine u centru Beograda. Nakon nekoliko dana i nekoliko operacija, Taton je preminuo.

3. <http://www.bates.ctc.edu/studentservices/Diversity/pdf/June%202007%20Word.pdf> (01.10.2009)

4. Koncept ljudskih prava bazira se na ideji da ljudska bića imaju univerzalna prirodna prava, nezavisno od zakona i države, kao i od drugih određujućih faktora: pola, etniciteta, državljanstva, seksualne orijentacije. Moderno poimanje ljudskih prava datira od 1948. godine, kada je usvojena Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, koja otvara mogućnost inkluzije novih grupa, a samim tim neprestano redefinisane pojma manjine.

5. U okviru kosmopolitskog koncepta postoji teza da su građani faktori koji kritikuju državu i kršenje ljudskih prava bez obzira da li ono dolazi od strane države ili drugih subjekata, dok kod pravno-nacionalnog postoji teza da je država iznad građana i da ona odlučuje o statusu prava prateći tradicionalne vrednosti datog društva.

6. Dragana Vučković, OO Povorka ponosa: „Čvrsto verujemo da je policija spremna da vrlo profesionalno i dobro sarađuje sa nama i obezbedi ovaj skup”, kazala je ona, ističući da su ubeđeni da će nadležne državne institucije i organi učiniti sve da Parada ponosa prođe bezbedno. (Pres konferencija, 28.april 2009.) sa:http://www.gsa.org.rs/cmsrun/index.php?option=com_content&view=article&id=856;

Parada-ponosa-ovog-leta-u-beogradu&catid=34:vesti dyn&Itemid=61 (01.10.2009)

7. <http://www.belgradepride.rs> (01.10.2009)

8. Pobuna je bila odgovor na kontinuirane policijske racije u gej klubovima i odvijala se od ranih jutarnjih sati 28. juna 1969. godine tokom narednih nekoliko dana. Godinu dana kasnije, 27.juna 1970. godine održana je prva Gej parada. Kao najveći uspeh Pobune sagledava se povezivanje neheteroseksualne zajednice u Njujorku, i prevazilaženje rodnihi, klasnih i rasnih podela koje su vladale unutar tamošnje GLBT zajednice.

9. Planiramo je da Povorka ponosa krene sa Platou kod Filozofskog fakulteta.

10. Hobsbom, Erik: *Izmišljanje tradicije*. Prev. S. Glišić i M. Prelić. Biblioteka XX vek, Beograd, 2002

11. Na primer, tokom 1969. godine objavljena je pesma Džona Lenona *Give Peace a Chance*, kontrakultura je bila veoma jaka, u brojnim američkim gradovima održavani su protesti protiv rata a formirana je i Studentska levica koja je okupljala nekoliko hiljada studentskih organizacija.

12. Vodeći pesnici bit genereacije Vilijam Barouz i Alen Ginzberg pisali su o homoseksualnosti, žudnji muškarca za muškarcem, čime su stekli simpatije gej zajednice, ali i uspostavili kanal između same gej zajednice i šire društvene zajednice u Njujorku i Americi.

13. Ne treba zaboraviti da je samo godinu dana ranije ubijen Martin Luter King, čime je zaokružen značajan period savremene američke istorije i da je 1968. godina bila ona u kojoj je Afro-američki pokret za građanska prava prestao sa svojim angažmanom.

14. http://en.wikipedia.org/wiki/Stonewall_riots#cite_note-4 (01.10.2009)

15. Prirodno pravo je u pravnoj filozofiji naddržavno, nadpozitivno pravo, koje ne počiva na pravu koje određuju ljudi, niti na ljudskim pravnim formama, pravo kojem državno pravo ne može proturječiti ni pod kakvim okolnostima. <http://www.dadalos.org>

(16) Prema istraživanju Gej-strejt alijanse/ CESID-a, čak 70% ispitanih smatra da je homoseksualnost bolest, 50% da je homoseksualnost opasna po društvo, a 28% da homoseksualnost nameću nevladine organizacije. (01.10.2009)

Prema: http://www.gsa.org.rs/cms-run/press/pdf/istrazivanje_ljudska_lbgt_2008_z_a_gsa_cesid.pdf (01.10.2009)

Biljana Stanković - Lori

Kroz prozore aktivizma

Politička slika Srbije, kroz prozore LGBTIQ zajednice se danas zaista može predstaviti na nekoliko načina. Političkim angažmanom pojedinih aktivistkinja i aktivista LGBTIQ zajednice neprimetno smo izgubile/i značaj “pokreta” koji se već drugu deceniju sam gradi i sam ruši. Usvajanje antidiskriminacionog zakona, organizovanje Povorka ponosa i veća medijska vidljivost zajednice su bile tri najvažnije aktivnosti u 2009. godini. Kroz prozor radikalne feministkinje i lezbejske aktivistkinje navedene tri teme predstavljaju intermezzo u celokupnom aktivizmu čiji se smisao ogleda u stvaranju “sigurnosti” u svakoj životnoj situaciji. Dakle, ako smo diskriminisane/i na ulici, u svojoj porodici, na radnom mestu, u školi ili univerzitetu, kod lekara ili pak u pesmi, trebamo zapravo mnogo više od zakona, trebamo Povorku ponosa i na putu do omiljenog kafića a sliku i ton naše stvarnosti trebamo prvo prihvatiti i razumeti. Trenutno se nalazimo u “mute” fazi čekajući da se pobrkaju uspesi i neuspesi odgovornosti države, državnika i individua, koje su gradeći sopstveno herojstvo zaspali nad velikim i važnim odgovornostima. Meni je ovako bolje jer ima prostora da svako skonta svoju verziju u glavi.

Antidiskriminacioni zakon usvojen je u martu 2009. godine. Pojedine LGBTIQ organizacije radile su godinama na kreiranju i ukazivanju potrebe za ovim zakonom. Svaka LGBTIQ organizacija, u tom momentu, imala je određenu arhivu slučajeva diskriminacije i oduzimanja osnovnih ljudskih prava. Naime, bilo je jasno zbog čega smo sa nestrpljenjem dočekale/i usvajanje ovog zakona. I jasno je u potpunosti koliko je još truda i rada potrebno da bi se zaustavilo “arhiviranje” diskriminacije i nasilja nad LGBTIQ populacijom. Naš sledeći korak trebao je biti edukacija institucija i strateško “promovisanje” zakona kroz aktivnosti rada sa LGBTIQ populacijom i na kraju se sa rezultatima predstaviti kroz medije. I dalje se pitam zašto nismo osnažile/i LGBTIQ “pokret” jasnim stavom da izglasavanjem ovog zakona nećemo dozvoliti dalju diskriminaciju i nasilje. Neću ovde spominjati otvorene stavove gradonačelnika Đilasa (1) u toku organizovanja parade ponosa ali ću spomenuti brutalan „komoditet“ u nasilja nad LGBTIQ populacijom gde je pripadnik državne policije zlostavljao privedenu transrodnu Romkinju. Da li smo čuli izvinjenja? Da li smo čuli otvoren stav državnika povodom ovog nasilja? Odgovori na ova pitanja su naša svakodnevica i sigurnost sprovođenja antidiskriminacionog zakona. Zapravo se Srbija predstavila sa HATE CRIME youtube snimkom i time rekla svoj stav. Nestručnim i nesprennim političarima antidiskriminacioni zakon postao je zanimljiv momenta kada ga je Srpska Pravoslavna crkva povukla iz “prodaje” jer je smatrala da se za uzvrat ne može dobiti Božji mir. Zatim su se pojavili “demokratski” očevi koji su svoje političke pozicije videli upravo kroz podršku usvajanja pomenutog zakona. Tako je u samom startu usvajanje zakona imalo veze sa ličnim pozicijama onih koji su u svemu tome videli samo sopstvenu korist. Mediji su dali veći značaj mišljenju onih koji antidiskriminacionim zakonom mogu na dalje manipulirati a LGBTIQ zajednica je uspela samo da obeća redovno korišćenje pozivanja na diskriminaciju. Što istovremeno znači: Samo nas vi diskriminišite, sad bar možemo da vas tužimo zbog toga. Imala sam osećaj da sam istog momenta postala experiment fakultativne tolerancije. Pojedine LGBTIQ organizacije i individue su takođe nesprenno iskoristile momenat usvajanja zakona. Došlo je do nepotrebnog izdvajanja individua koje nisu napravile ni jedan strateški medijski korak već su samo skrenuli pažnju na sebe. Zauzvrat tome nisu ni lično dobili više od udarnog termina na lokalnoj televiziji.

I repriza se desila sa pokušajem organizovanja i neodržavanja Povorka ponosa (2). I dalje me vuče zaključak da nam je danas najveća potreba za revitalizacijom LGBTIQ pokreta, i da je važnija od fetišizma sopstvenog herojstva jer LGBTIQ zajednica zapravo i dalje nije automna. Podršku u individualnim životima, u aktivizmu i borbama za svoja prava dobijamo od aktivista i aktivistkinja mirovnog pokreta, od feminističkih organizacija, od ljudskopravnih biroa, od prijatelja i mnogih drugih koji uistinu zajedno sa nama mogu predstavljati LGBTIQ “pokret”. Imamo mnogo primera ovakve podrške. Najsvježiji primer imali smo 31. oktobra -Akcija solidarnosti sa LGBT osobama, izvedena u organizaciji Antifašistkinja i antifašista u akciji. To je bilo kratko paradiranje na Platou kod Filozofskog fakulteta.

Da bi naše socijalno društveno okruženje prihvatilo odgovornosti svoje netolerancije i diskriminacije potrebno je mnogo truda i rada. Kroz prozore aktivizma još uvek gledamo u osudu, mržnju, poniženje i diskriminaciju LGBTIQ populacije. Zamislite jedan svoj sasvim običan dan u kojem morate misliti na to: kakvu frizuru nosite, kako ste se obukli, u kom rodu govorite, koliko puta morate predstaviti partnerku kao cimerku... Zamislite da nekoga sa kim živite 10 godina morate poslati kod prijatelja na par sati kada vam dolazi rodbina.... Zamislite da vas negde na nekom čošku ili u mračnom prolazu čeka pesnica ili čizma zato što se držite za ruku sa voljenom osobom... Zna li do kad ću Ja, radikalna lezbejka i feministkinja, ispisivati i objavljivati različite primere diskriminacije? DOK SA VAŠOM RAVNODUŠNOŠĆU NE OBRIŠEM SVE UMAZANE PROZORE KROZ KOJE LGBTIQ POPULACIJA U SRBIJI MORA DA GLEDA SVOJU STVARNOST. ZAŠTO IH SAMI NE OBRIŠETE?

Biljana Stanković - Lori rođena je u Novom Sadu 1974. godine. Redovne studije, na katedri za Srpski jezik i književnost, završila je 1999. Godine. Od 1997. godine je aktivistkinja feminističkog pokreta. Trenutno koordinira Novosadsku Lezbejsku organizaciju i radi u dva aktivistička teatra, FENS teatar i ACT women, u kojima se bavi socijalnim temama i tabooima društva u kojem živi i preživljava.

(1) Izjava gradonačelnika Beograda Dragana Đilasa: “Svačije seksualno opredeljene je privatna stvar i po mom mišljenju treba da ostane u okviru četiri zida. Ne vidim razlog zašto bi neko na taj način pokazivao seksualne sklonosti. Takođe, osuđujem što pripadnici ekstremnih organizacija, zarad „čistote srpstva, kamenuju i napadaju te ljude. To uvek pošalje pogrešnu sliku o gradu, kako smo netolerantni i necivilizovani. Bojim se da će uz svu aktivnost policije biti teško zaštititi učesnike parade. Smatram da takve manifestacije treba izbegavati. Sa: <http://www.youtube.com/watch?v=pLJQg95xxKs> (Pristupljeno poslednji put 16.11.2009.)

(2) Da li je predstojeća “Povorka ponosa” najbolji način da se osobe homoseksualne orijentacije bore za svoja prava? Govore: Boris Milicević, Dragana Vučković, Predrag Azdejčević Sa: 2. <http://www.youtube.com/watch?v=VPVeFhkG8Cg> (Pristupljeno poslednji put 16.11.2009.)

Boban Stojanovic

In the Waiting Room

Summary:

The historian Eric Hobsbawm developed a thesis that even small, left-oriented and progressive movements have a tendency towards establishing their tradition. In this text, I will draw a parallel between the Stonewall riots that are perceived as the beginning of the contemporary struggle for the rights of sexual minorities and the Pride Parade that was planned in Belgrade 40 years later. Very concisely, I will state the circumstances in which both events take place, the dominant perceptions of human rights, and try to put the common experience in the repression into a framework of the beginning of any social liberation.

In the Waiting Room

After the Pride Parade scheduled for the twentieth day of September 2009 was cancelled/banned, a space was created in public for the discussion on the position of the GLBT (1) community in Serbia. Or it wasn't. Likewise, the Government of Serbia and the entire society demonstrated readiness to stand up against those that threatened to jeopardize the Parade. Or they didn't. Perhaps it was all a reaction to the murder of the French citizen Brice Taton (2). Or it wasn't. Every potential answer depends on the standpoint.

In the days after Taton was beaten up, the seething atmosphere before the Pride Parade was to take place reached its boiling point. The announcements of new violence were coming from different sides, and the Government of Serbia initiated an action against hooligans, drug dealers and organized criminal groups.

At the same time, after Taton's death, we witness a series of protest actions in Belgrade, lighting of candles, street walks. From the top of the state and police messages were coming that all those who brought about the increase of violence would be arrested. However, these messages were not articulated enough and it remained unclear to which violence the political elite were referring: to the murder of a foreigner or to homophobic threats. Everyone could interpret in his/her own way. The answers to these questions are complex and should not be observed from the angle of only one interest community that found its place within the Pride Parade. *And so...* as an average Serbian citizen would say, the Parade did not take place, it left behind a great number of open questions, problems, unarticulated ideas and undefined moves: from the organizers of the manifestation to the highest state organs.

What cannot be disputed is a fact that the Parade, from the moment when it was announced to take place, became an intersection point in which a number of social factors found their interests: from alternative groups and established non-governmental organizations, to media and highest institutions of Serbian society. Above all, the Parade showed that the perception of human rights in Serbia is not unequivocal, uniformed, but on the contrary, very polarized with an infinite number of points that stand between these two poles.

Starting Points

Pride Procession or Pride Parade, Gay Parade or whatever we call it, has its foundation in three points.

First of all, Gay Parade is marked as a commemorative celebration in memory of the Stonewall riots and the victims of days-long confrontation in New York's Greenwich Village, in June 1969. This event is perceived by the GLBT community as the beginning of the contemporary struggle for their rights. The second point is *pride*, namely a concept in which the GLBT community starts from three premises: (a) people should be proud of their sexual orientation/gender identity, (b) difference is a gift and (c) sexual orientation/gender identity cannot be changed willfully (3).

The third point is human rights and the belief in their universality (4). The contemporary concept of human rights is most recognizable in the countries of Western Europe and North America, while the rest of the world is trying to establish the same/similar standards or to abolish the existing concept of human rights by denoting it as fundamentally Christian, as is the case with the countries in which Islam is the dominant religion. It is necessary to mention that there exist two basic perceptions of human rights: the cosmopolitan/universal and the culturally-relativistic (5), as well as that the rights of sexual minorities are relatively young and that they became legitimate only in the early seventies, with the recognition in the mainstream of the United States of America.

Contexts

As in most countries in the transition, the dominant form in Serbia is culturally-relativistic, which in the framework of the analysis of the Belgrade Pride Parade was also confirmed by the

organizers of this manifestation, having in mind that from the start the organizers demanded respect and state protection for the GLBT community in Serbia. (6)

Likewise, besides the organizers, not once during the preparations for the Procession a larger number of the members of GLBT community appears publicly except for a few activists of non-governmental organizations. Media and the public failed to recognize the Procession as an initiative of a wider GLBT community in Serbia, so this place was filled with fragmenting of the Organizing Committee, constant controversies of former and current members of the Committee, as well as GLBT activists-individuals that were not involved in the organization process of the Procession, and who disputed the work of the Committee.

The main argument, both in the Manifest (7) and in the public, was the existence of preconditions that hinted at the possibility of organizing this event. First of all, there was the Anti-Discrimination Law as well as the declared will of certain individuals in state institutions (Ministry for Human and Minority Rights, Ombudsman), who in the period before April 2009 (when the Pride Procession was announced) were giving positive indicators that this manifestation could be held with no problems whatsoever. Therefore, the organizers wanted to prove in public space the existence of political will and the need for the Procession to be held. This will was recognized by the representatives of non-governmental organizations, while the wider public (media for example) did not declare itself on the issue.

Stonewall – Plato

Beside the preconditions, the organizers also stated other contexts in the frameworks of which the Belgrade Pride Procession was being organized. Before everything else, there are the Stonewall riots (8) that took place in late June 1969 in New York's Greenwich Village. During 2009 in Gay Parades worldwide, the 40th anniversary of this event was celebrated. One of the tendencies of the organizers of the Belgrade Procession was to establish historical continuity with the Stonewall and in this way validate, on the one hand their own engagement, and on the other, the political will to approach the European Union. However, was it (at all) possible to establish the history of GLBT movement between the Stonewall and the Plato?(9)

The historian Eric Hobsbawm (10) states that every, even a minority or a leftist movement has a need to establish a tradition (and a linear history, *author*) by selecting a certain event in the history and establishing the continuity of its meaning to present day. The Stonewall riots are perceived as the fundament of the gay-lesbian movement and the beginning of the liberation of sexual minorities in the broadest cultural sense. The GLBT community worldwide takes this day, June 27th, as the holiday of its legitimacy.

The unquestionable importance of this event lies in the fact that the Riots were directed *against the state authorities, its organs and the police*, as well as *against the laws* that limited the freedom of expression of GLBT people.

Also, broader social context in America in the late sixties (11) created the preconditions both for rebellions of minority groups and for strengthening of tolerance for them. As a balance to the Vietnam war and its hegemonic policy worldwide, the United States Government allows small advances within the institutions (art, (12) university), but not on the plan of the quotidian. (13) Likewise, one shouldn't forget the fact that the Stonewall Inn, after which the riots were named, was the name of a bar in Greenwich Village whose visitors were a profound social margin: transvestites feminized gay men, male prostitutes and homeless people. (14) Therefore, the Riots come as a reflex of the deeply repressed and marginalized, those that did not want to hide, nor to change, nor for their freedom to be determined by laws. The Riots began during one of the regular and frequent police raids on New York gay clubs. The transvestites first gave resistance when the police wanted to determine their gender, and later the other visitors joined in the resistance. A fight broke out that provoked a reaction of the GLBT community and which due to the course of events in the following days became a part of the official history. It was also the beginning of the modern GLBT movement, which is based on the existence of a body of laws that admit equal position for the GLBT people in the society.

Unlike the American authorities that managed to calculate with the society's needs, the Serbian authorities did not do this. First of all, the GLBT movement in Serbia did not emerge from rebellion, but on the model of already formed movements in Europe and America. The first groups were formed in the early nineties, but due to the war conflicts, they redirected their

activism towards antiwar operations, and thus the continuity of the GLBT activism in the period 1991–2001 was lost. In 2001, the activist groups come to an idea to organize the first Belgrade Gay Parade, several months after the regime of Slobodan Milosevic was replaced by democratic government. However, the accession of democratic government did not also bring about a structural change in the society, so strong nationalist forces unite and with passive approval of the citizens, they break up the Parade. The second attempt took place in 2004, but, due to death threats, the activists gave up on the planned manifestation. What is important is that the first two times the organizers did not rely on the state very much, except in the domain of police protection. Thus, an atmosphere was created that the Parade was happening on the initiative of the GLBT population itself. Although forty years passed from the Stonewall riots to the Belgrade Pride Parade, the activists' focus changed. From the struggle for *natural laws* (15), the activists shifted their focus to the institutions that are to say to the advocating of a concept of law determined by the state. In Serbia, the improvement of the status of sexual minorities does not come as a reflex of the population itself, but as a recognition from a certain number of professional groups whose engagement is directed towards the institutions and the EU standardization.

The social context in which the Pride Parade 2009 is taking place is reflected in the flirting of the authorities between the pro-European and the traditionalist factions, without a clear left and right political option, with declarative support to human rights that does not carry the institutional actions towards them. In addition, one should not forget the fact that important processes are being led in The Hague Tribunal that influence Serbia's accession to the European Union, and that the most wanted suspect – Ratko Mladic – has not yet been apprehended. The world economic crisis affects Serbia as well in a great measure, a large number of workers lose their jobs. As regards the minorities, dominates the repression against the Roma people, which emerges from the tendency of the Belgrade authorities to dislocate them from their settlements in Novi Beograd under excuse that they are illegal and unhygienic. Hence, if a parallel were to be drawn between New York in 1969 and Belgrade in 2009 and a parallel between two ways in which a minority gains its rights, significant differences would be noticed that would point to the non-existence of an evolutionary process that includes a wider GLBT community. Certain factors that contribute to the bigotry towards sexual minorities in Serbia are also insufficient knowledge of the concept of human rights; the feeling of injustice and being deprived of basic majority rights (the right to work); a high degree of intolerance, which is a product of xenophobic politics in the last twenty years and a number of other problems. On the one side, there are the ones who believe that all these problems can be solved concurrently, while on the other there are the ones that give priority to their own problem. In a sea of problems that are sweeping over Serbia, the authorities know not how, cannot or will not equally stand up for all their citizens. The political rating is being maintained by decoding the code of the majority, and the majority in Serbia does not have a positive opinion about the GLBT population. (16) At the height of the preparations of the Pride Procession, the Mayor of Belgrade, Dragan Djilas, gave his homophobic statement that "everyone's sexual orientation is their own private thing" and that this orientation should remain inside four walls, and that he doesn't see a reason why someone would in this way demonstrate their sexual inclinations. In this way, he sent a clear message to the organizers that he did not support the Parade, but also defined his attitude to the rest of the citizens. Likewise, several months earlier, Djilas wasn't any more tolerant towards the Roma minority living in Belgrade.

Without an analysis of political and cultural context, without an initiative that comes as a reflex of the minority against the existing repressive conditions in the society, it is not possible to hold the Pride Parade regardless of its name or form. There isn't a society that didn't first solve the problems of *acceptable* minorities, and only then focused on sexual minorities. For example, the law against homosexuals was in effect in Germany long after the Second World War was over, in spite of the fact that a large number of homosexuals were killed in the Nazi concentration camps. In most other countries as well, the rights of sexual minorities and the cooperation of the GLBT organizations with the state represents a highly democratic move.

Very important elements that are slowing down the acceptance of human rights and democracy are lack of empathy and cultivation of the cult of victim, which fits into the traditional national code. On the other hand, the pressure of international organizations, as well as the conditioning by the EU standards that most often do not observe the culture of the country where

they are being implemented, completely distorts the human-rights idea of equality because they act imperialistically and uniformly.

Without acquaintance and without mutual knowledge there is no freedom for anyone. The minority that perceives the state’s repression must not have confidence in that state, because by giving it minor attention the state is pulling it into a system of blackmail and silence, in a Philistine policy of keeping on good terms with everyone. Without moving away from the authorities and institutions, there is no rebellion, no critical thinking and a feeling of dis/satisfaction, and thereby no freedom.

***Boban Stojanovic** was born on May 9th 1978. in Zajecar. He is proud to have been born on the Day of victory over fascism - Freedom day. That is why he got the name Slobodan (Free). One of the most famous German antifascist activists, Sophie Scholl, was born on the same day. For five years he worked as journalist and a radio host on Radio Zajecar, and during that time he interviewed over 70 people from Serbian cultural and public life. He has been an activist on the different Belgrade’s peace groups for several years now and he is the founder of Queeria - Center for promotion non-violence and equality. His main interests are the questions of gender, militarism, confronting the past and it’s perception in Media and Pop culture. If the state allowed him to marry, as it did to the rest of the tax payers, he would say that he is a happily married man. He loves his boyfriend of Muslim origin. At the moment Boban lives and works in Belgrade.*

- (1) Gay, lesbian, bisexual and transgender people.
- (2) Brice Taton is a French citizen who was brutally beaten up by the hooligans in downtown Belgrade, right before the football match between Serbia and France on September 18th 2009. After several days and several operations, Taton passed away.
- (3) <http://www.bates.ctc.edu/student-services/Diversity/pdf/June%202007%20Word.pdf> (01/10/2009)
- (4) The concept of human rights is based on the idea that all human beings possess universal natural rights, independent of law and state, as well as of other determining factors: gender, ethnicity, citizenship, sexual orientation. The modern notion of human rights dates back to 1948, when the Universal Declaration of Human Rights was adopted, which opens the possibility of inclusion of new groups, and by this a constant redefining of the minority concept.
- (5) Within the cosmopolitan concept there is a thesis that the citizens are the factors that criticize the state and the violation of human rights no matter if it comes from the state or other subjects, while in the culturally-relativistic there is a thesis that the state is above its citizens and that it decides on the status of their rights by adhering to traditional values of a given society.
- (6) Dragana Vuckovic, Organizing Committee of the Pride Parade: “We firmly believe that the police is prepared to cooperate with us highly professionally and to protect this gathering,” she said, pointing out that they were convinced that the state institutions and organs would do everything in order for the Pride Parade to go safely. (Press conference, April 28th 2009) from: http://www.gsa.org.rs/cmsrun/index.php?option=com_content&view=article&id=856:Parada-ponosa-ovog-leta-u-beogradu&catid=34:vesti_dyn&Itemid=61 (01/10/2009)
- (7) www.belgradepride.rs (01/10/2009)
- (8) The riots were a response to constant police raids on gay clubs and they took place from the early morning hours of June 28th 1969 and throughout the next several days. A year later, on June 27th 1970, the first Gay Parade was held. The greatest perceived success of the Riots is the binding of non-heterosexual community in New York, and transcending of gender, class and racial divisions that ruled within the local GLBT community.
- (9) It was planned for the Pride Procession to start from the plateau in front of the Faculty of Philosophy.
- (10) Hobsbawm, Eric: The Invention of Tradition. Trans. S. Glisic and M. Prelic. Biblioteka XX vek, Belgrade, 2002.
- (11) For example, in 1969 John Lennon’s song Give Peace a Chance was released, the counterculture was very strong, in a number of American cities protests were held against the war and Students Left was formed, which gathered several thousand of students organizations.
- (12) Leading poets of the beat generation William S. Burroughs and Allen Ginsberg wrote about homosexuality, of man’s desire towards man, by which they achieved the sympathies of the gay community, but also established a channel between the gay community itself and a wider social community in New York and America.
- (13) One should keep in mind that only a year earlier Martin Luther King was assassinated, which closed a significant period of contemporary American history, and that 1968 was the year in which African-American Civil Rights Movement discontinued its engagement.
- (14) http://en.wikipedia.org/wiki/Stonewall_riots#cite_note-4 (01/10/2009)
- (15) Natural law in the philosophy of law is regarded as being above state and positive law, is not based on the making or forming of human law, and state laws cannot contradict it under any circumstances. www.dadalos.org
- (16) According to a survey of Gay-Straight Alliance/CeSID, as much as 70% of the surveyed feel that homosexuality is a disease, 50% that homosexuality represents a danger for the society, and 28% that homosexuality is being imposed by non-governmental organizations. (01/10/2009) According to: http://www.gsa.org.rs/cmsrun/press/pdf/istrazivanje_ljudska_lgbt_2008_zagsa_cesid.pdf (01/10/2009)

Biljana Stankovic - Lori

Through the Windows of Activism

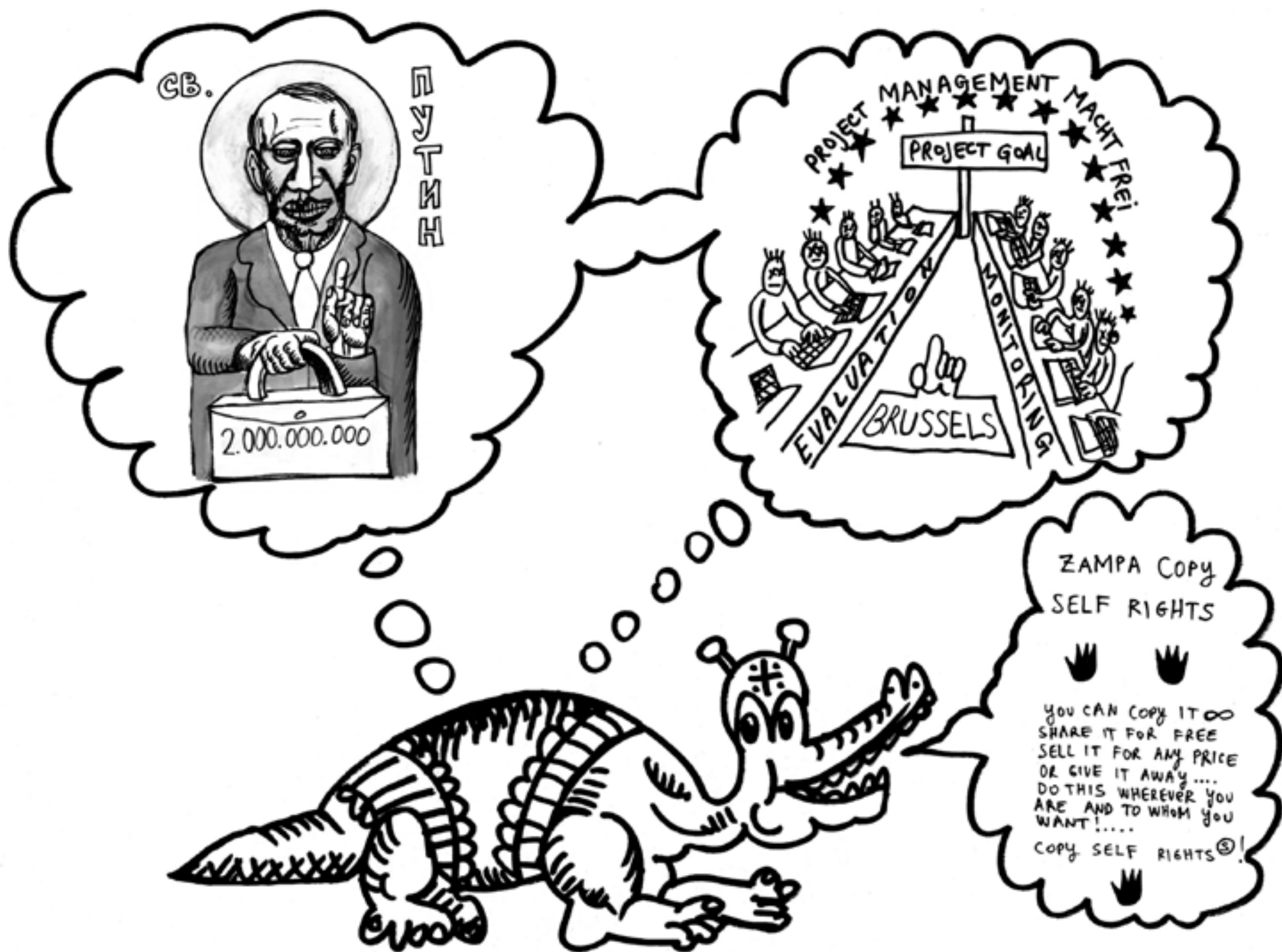
The political image of Serbia, through the windows of the LGBTIQ community can today be presented in several ways. By political engagement of certain activists of the LGBTIQ community, we imperceptibly lost the significance of a “movement” that has been building and destroying itself for the second decade now. The adoption of Anti-Discrimination Law, the organizing of the Pride Parade and better media visibility of the community are the three most important activities in 2009. Through the window of a radical feminist and lesbian activist, the stated three themes represent an intermezzo in the total activism, the meaning of which is reflected in the creation of “safety” in every life situation. Therefore, if we are discriminated on the street, in our families, at work, at school or university, at the doctor’s or yet in a song, we actually need much more than a law, we need a Pride Parade on the way to our favorite café as well and we first need to understand and accept the picture and tone of our reality. We are currently in the “mute” phase of waiting for the successes and failures to be confused, the successes and failures of the responsibilities of the state, political leaders and individuals that, while building their own heroism, fell asleep over big and important responsibilities. For me it is better this way because it leaves room for everyone to understand their own version in their head.

The Anti-Discrimination Law was adopted in March this year. Certain LGBTIQ organizations had been working for years on designing and pointing out to a need for this law. Every LGBTIQ organization, at that moment, had a certain archive of cases of discrimination and deprivation of basic human rights. Namely, it was clear why we had impatiently greeted the adoption of this law. Moreover, it is perfectly clear how much more effort and work is needed in order to stop the “storing” of discrimination and violence over the LGBTIQ population. Our next move should be to educate the institutions and strategically “promote” the law through activities of working with the LGBTIQ population and finally to present ourselves with the results via the media. I still wonder why we haven’t strengthened the LGBTIQ “movement” with a clear position that after the adoption of this law we will not allow further discrimination and violence. I will not mention here the candid views of Mayor Djilas (1) during the organizing process of the Pride Parade, but I will mention a brutal “nonchalance” of violence over the LGBTIQ population when a member of the state police abused an apprehended transgender Roma woman. Have we heard apologies? Have we heard frank words from the public officials concerning this violence? The answers to these questions are our everyday lives and the certainty of enforcing the Anti-Discrimination Law. Serbia in fact presented itself with a HATE CRIME YouTube video and expressed its attitude in this way. To incompetent and unprepared politicians the Anti-Discrimination Law became interesting when the Serbian Orthodox Church withdrew it from the “market” because it felt that God’s peace couldn’t be received in return. Then the “democratic” fathers appeared that saw their political positions exactly through the support to the adoption of the mentioned law. Therefore, from the very start the adoption of the law had to do with personal positions of those that saw in it all only their own benefit. The media gave greater importance to the opinions of those that could further manipulate with the Anti-Discrimination Law, while the LGBTIQ community managed only to promise regular usage of invitations to discrimination. Which at the same time means: You just go ahead and discriminate us, at least now we can press charges against you. I had a feeling that at that very moment I had become an experiment in optional tolerance. Certain LGBTIQ organizations and individuals were also unprepared to make use of the moment of the adoption. There was unnecessary singling out of the individuals that did not make a single strategic media advance but only diverted attention to themselves. In return, they received nothing more than some prime time on the local television. Moreover, the same thing happened with the attempt to organize and failure to hold the Pride Parade (2). I still lean towards a conclusion that today our greatest need is to revitalize the LGBTIQ movement and that this is more important than fetishism of our own heroism, because the LGBTIQ community is in fact still not autonomous. We receive support in our individual lives, in activism and struggles for our rights from the activists of the peace movement, from feminist organizations, from human rights bureaus, from friends and many others that can truly represent the LGBTIQ “movement” together with us. There are a number of examples of such support. The most recent example was on October 31st – the LGBT solidarity action carried out by the Antifascists in Action. This was a short parade at the Plato in front of the Faculty of Philosophy.

In order for our social surroundings to accept the reliabilities of its intolerance and discrimination, a great deal of effort and work is required. Through the windows of activism, we still see judgment, hatred, humiliation and discrimination of the LGBTIQ population. Imagine quite an ordinary day in which you would have to think about what kind of hair you are wearing, what kind of clothes you have put on, in which gender you are speaking, how many times you must present your partner as your roommate... Imagine you have to send someone you’ve been living with for ten years away to some friends for a couple of hours when you have relatives visiting... Imagine that somewhere at some corner or in a dark passage, a fist or a boot is waiting for you because you are holding hands with your loved one... Do you know when will I, a radical lesbian and feminist, stop recording and publishing various examples of discrimination? WHEN I HAVE WIPED WITH YOUR INDIFFERENCE ALL THE STAINED WINDOWS THROUGH WHICH THE LGBTIQ POPULATION IN SERBIA MUST WATCH ITS REALITY. WHY DON’T YOU WIPE THEM YOURSELVES?

***Biljana Stankovic** – Lori was born in Novi Sad in 1974. She graduated from her regular studies at the Department of Serbian Language and Literature in 1999. From 1997, she has been an activist of the feminist movement. She is currently coordinating the Novi Sad Lesbian Organization and working in two activist theatres, the FENS theatre and ACT Women, in which she deals with social issues and taboos of the society in which she lives and survives.*

1. <http://www.youtube.com/watch?v=pLJQg95xxKs>
2. <http://www.youtube.com/watch?v=VPVeFhkG8Cg>

many thanks to: all the artists, authors, translators and friends who supported this publication

Editors of this issue/urednici ovog izdanja: Vladan Jeremic, Dmitry Vilensky | **lay-out:** Dmitry Vilensky

Drawings/cртежи: Zampa di Leone, Glukya /// **translation/ prevod:** Marko Mladenović

Production/produkcija: Biro za kulturu i komunikaciju <http://birobeograd.info>

The publication of this issue is self-financed and produced with the support of the exhibition project “re: ex-post. Critical Knowledge and the Post-Yugoslavian Condition”, January 20th until February 14th, 2010, Open Space, Vienna, Austria.

Платформа «Что Делать?» - это коллективный проект, создающий пространство взаимодействия между теорией, искусством и активизмом. Работа платформы осуществляется через сеть коллективных инициатив и их диалоге с интернациональным контекстом.

Founded in early 2003 in Petersburg, **the platform “Chto delat?”** is a collective initiative that is aimed at creation and developing a dialogue between theory, art, and activism and about the place of art and poetics in this process.